

POVERENIK ZA
ZAŠTITU
RAVNOPRAVNOSTI

PROGRAM VRŠNJAČKE EDUKACIJE O PREPOZNAVANJU I REAGOVANJU NA DISKRIMINACIJU

Autorke: Brankica Janković, Tatjana Prijić, Ivana Filipov,
Tatjana Buha Matić, Mladenka Morović

Sufinansira
Evropska unija

**PROGRAM VRŠNJAČKE EDUKACIJE O PREPOZNAVANJU
I REAGOVANJU NA DISKRIMINACIJU**

**POVERENIK ZA
ZAŠTITU
RAVNOPRAVNOSTI**

Izdavač:

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti

Za izdavača:

Brankica Janković

Autorke:

Brankica Janković, Tatjana Prijić,
Ivana Filipov, Tatjana Buha Matić, Mladenka Morović

Priprema i dizajn:

Ivana Zoranović

Štampa:

Dosije studio

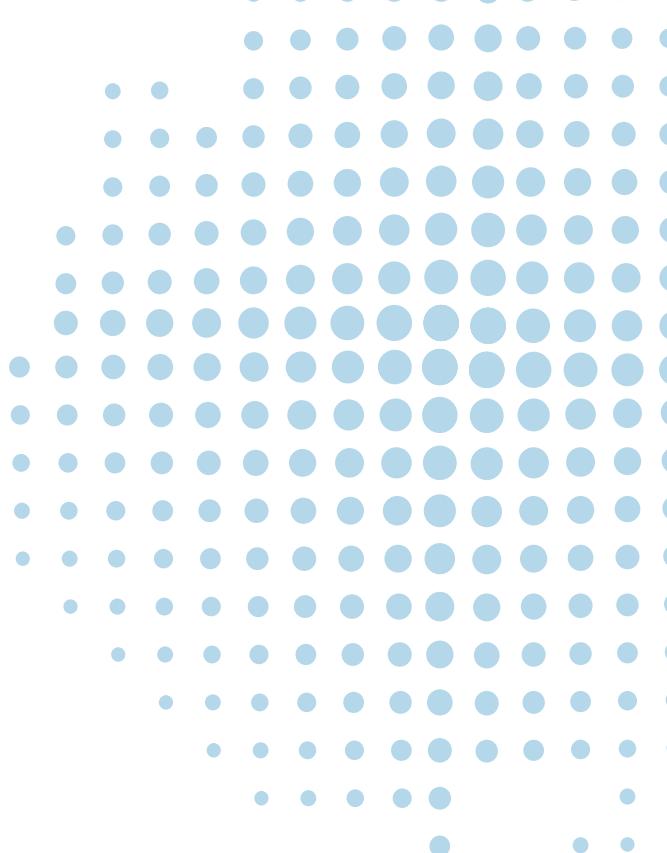
Tiraž:

750

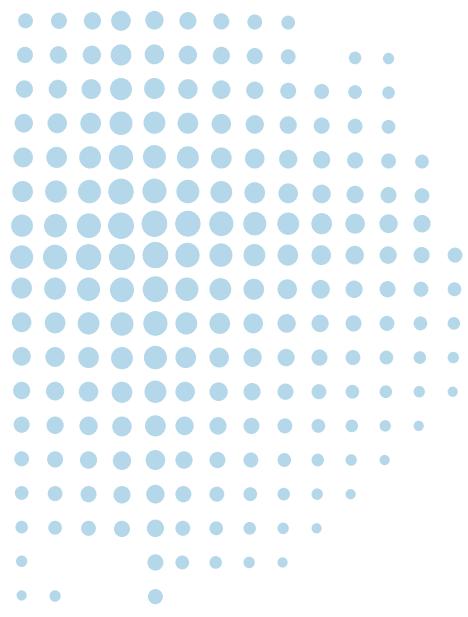
Jul, 2025

ISBN: 978-86-88851-69-5

Finansirano sredstvima Evropske unije. Izražena stanovišta predstavljaju isključivo stanovišta autora i ne odražavaju nužno stavove Evropske unije ili Fondacije Tempus. Ni pod kojim uslovima se Evropska unija ni davalac namenskih bespovratnih sredstava ne mogu smatrati odgovornima za njihovu sadržinu.

**PROGRAM
VRŠNJAČKE EDUKACIJE O
PREPOZNAVANJU
I REAGOVANJU
NA DISKRIMINACIJU**

SADRŽAJ

PROGRAM VRŠNJAČKE EDUKACIJE O PREPOZNAVANJU I REAGOVANJU NA DISKRIMINACIJU.....	7
DEO 1: UVOD U VRŠNJAČKU EDUKACIJU	8
Definicija i značaj vršnjačke edukacije	9
Osnovni principi i ciljevi vršnjačke edukacije	9
Prednosti vršnjačke edukacije u odnosu na klasične metode učenja.....	10
Uloga i kompetencije vršnjačkih edukatora.....	11
Ključne veštine vršnjačkih edukatora (komunikacija, liderstvo, empatija).....	11
Etika i granice u vršnjačkoj edukaciji	13
DEO 2: UVOD U PREPOZNAVANJE I REAGOVANJE NA DISKRIMINACIJU U OBRAZOVANJU	14
Šta je diskriminacija?	15
Elementi diskriminacije	16
Višestruka diskriminacija.....	17
Zašto se dešava diskriminacija?	18
Oblici diskriminacije	19
Afirmativne mere	21
DEO 3: OBLICI DISKRIMINACIJE U ŠKOLAMA	22
Rodna ravnopravnost.....	23
Diskriminacija na osnovu nacionalne pripadnosti i etničkog porekla	25
Diskriminacija na osnovu invaliditeta, razvojnih poteškoća i zdravstvenog stanja	26
DEO 4: POSLEDICE DISKRIMINACIJE U OBRAZOVANJU	28
Uticaj diskriminacije na školski uspeh i rano napuštanje škole.....	29
Društvena isključenost i dugoročne posledice diskriminacije	31
DEO 5: PRAVNI OKVIR ZA BORBU PROTIV DISKRIMINACIJE	32
DEO 6: MEHANIZMIZAŠTITE OD DISKRIMINACIJE	36
Pravobraniteljica za ravnopravnost polova	38

PRILOG - PREDLOG RADIONICA.....	39
Igra uloga.....	39
Stereotipi i predrasude	41
Lejla i Muhamed	43
Asocijacije rečima na žene i muškarce	45
Kako izgleda biti idealan muškarac i idealna žena?	46
Barometar	46
Ženski i muški dnevni rasporedi.....	48
Predrasude – poruke na čelu	49
Sa kim putujete	50
Torbica sudbine	51
SPISAK PREPORUČENE LITERATURE.....	53
EDUKATIVNI KLIPOVI O ZAŠTITI OD DISKRIMINACIJE - PREPORUČENI VIDEO MATERIJAL	55
AMPANJE ZA PROMOCIJU RAVNOPRAVNOSTI.....	56

POVERENIK
ZASTITU
RAVNOPRavnosti

PROGRAM VRŠNJAČKE EDUKACIJE O PREPOZNAVANJU I REAGOVANJU NA DISKRIMINACIJU

Ovaj program ima za cilj sticanje osnovnih znanja dece i mladih (uzrasta od 12 do 18 godina) o pojmu i oblicima diskriminacije, kao i mehanizmima zaštite. Program se realizuje od strane vršnjačkih edukatora koji imaju dovoljno podataka da mogu da realizuju predavanja i diskusiju na zadatu temu, i koji su upoznati sa interesovanjima vršnjaka kojima se obraćaju, s obzirom da se u vršnjačkim grupama informacije lakše prenose i usvajaju.

Program se sastoji od više celina koje pokrivaju osnovna znanja o vršnjačkoj edukaciji, diskriminaciji i njenim oblicima u obrazovnim ustanovama, posledicama diskriminacije, pravnom okviru, kao i mehanizmima za zaštitu od diskriminacije.

Program sadrži i pojašnjen čitav niz radionica koje je moguće realizovati na edukacijama, u skladu sa vremenom, brojem učesnika, temama i sl, koje se obuhvataju.

U ovom programu su dati i: spisak preporučene literature, edukativni klipovi koje je takođe moguće koristiti na edukacijama, a navedene su i odgovarajuće kampanje kojima je moguće da se učesnici priključe.

deo 1

**UVOD U
VRŠNJAČKU
EDUKACIJU**

DEFINICIJA I ZNAČAJ VRŠNJAČKE EDUKACIJE

Vršnjačka edukacija ili zajedničko učenje, je proces neformalnog učenja u kome vršnjaci uče jedni od drugih. Vršnjačka edukacija podrazumeva da mladi ljudi obavljaju neformalne, organizovane aktivnosti sa svojim vršnjacima, sa ciljem zajedničkog unapređivanja znanja, veština, uverenja i stavova koji im omogućavaju da budu odgovorni za sebe i druge, kao i da stvore prostor u kome se mogu osećati dobro, bezbedno i poštovano.

Značaj vršnjačke edukacije je u tome što, kada se pažljivo sprovodi, često poboljšava ishode učenja, gradi partnerstvo, promoviše kolegijalnost i razvija osećaj međusobne odgovornosti.

Vršnjak je izraz koji se odnosi na „onoga koji ima jednak položaj sa drugim; onaj koji pripada istoj društvenoj grupi posebno na osnovu starosti, razreda ili društvenog statusa“. U moderno doba, termin je počeo da znači drug, jednak, sličan, ili ravnopravan.

OSNOVNI PRINCIPI I CILJEVI VRŠNJAČKE EDUKACIJE

Vršnjačka edukacija je sve važniji oblik neformalnog obrazovanja mlađih. Ona pruža mogućnosti za osnaživanje mlađih kroz razvoj samosvesti, društvene svesti, posebnih veština ili talenata.

U osnovne principe vršnjačke edukacije spadaju: psihološka sigurnost; ravnopravnost; međusobna podrška; i mentalitet rasta - sklonost učenju, rastu i razvoju.

U grupi za vršnjačko učenje koja je psihološki bezbedna, članovi treba da se osećaju prijatno, da nemaju problem da priznaju eventualne greške i različite stavove, da traže povratne informacije, budu otvorenog uma za mišljenja koja se razlikuju od njihovog sopstvenog, aktivno slušaju i prihvataju sve ideje podjednako i bez osuđivanja.

U grupi za vršnjačku edukaciju, svaki član grupe ima jednaku priliku da učestvuje i iznosi ideje. Bez obzira na svoj položaj ili društveni status, članovi se ponašaju kao ravnopravni učesnici u procesu učenja i učestvuju u konstruktivnoj interakciji bez obzira na hijerarhiju grupe.

Takođe, svaki član treba da se oseća podržano i bude otvoren za rad sa drugim članovima kako bi se postigao najbolji mogući rezultat kroz deljenje znanja, veština i ideja. Uspešna saradnja zahteva duh zajedništva i međusobnu podršku i poštovanje.

U ovim grupama učenje je transformativan proces u kome se prihvataju neuspesi, greške, nove informacije i nova iskustava i pretvaraju u lekcije koje se mogu primeniti. Da bi to bilo moguće, članovi grupe usvajaju mentalitet rasta, ostajući otvoreni za nove ideje – skloni su učenju, rastu i razvoju.

Ciljevi vršnjačke edukacije su:

- Da naučimo kako da razumemo sebe i druge;
- Da saznamo nešto o drugima i o sebi;
- Da razvijamo duh tolerancije i zajedništva;
- Da se družimo i naučimo neke nove veštine;
- Da naučimo kako da rešavamo sukobe sa poznatim i nepoznatim osobama;
- Da naučimo neke stvari koje nigde drugo ne možemo da naučimo.

Kako bi se olakšalo vršnjačko učenje, poželjno je koristiti različite oblike razmene znanja i iskustava, neposrednim obraćanjem, realizacijom različitih radionica, prikazivanjem kraćih edukativnih filmova, grafika, ilustracija i dr, radi što većeg uključivanja grupe i podsticanja razmene ideja i stavova. Zbog toga se, u prilogu ovog programa nalazi i čitav spektar alata koji mogu, u zavisnosti od afiniteta predavača, broja članova grupe, predznanja, uzrasta, dužine trajanja obuke... koji se mogu koristiti kao pomagala tokom edukacije.

PREDNOSTI VRŠNJAČKE EDUKACIJE U ODNOSU NA KLASIČNE METODE UČENJA

Postoje brojne teorije o prednostima vršnjačke edukacije u odnosu na klasične metode učenja, mi ćemo nabrojati samo neke od njih:

Nove perspektive za učenike: Ako učenik uči isključivo od nastavnika, može dobiti samo jednu novu perspektivu. Učenje i od svojih vršnjaka može da doda brojne korisne perspektive, nijanse i slojeve njegovom znanju.

Društvena interakcija čini učenje zabavnim: Ljudi su po prirodi društvena bića, koja imaju potrebu da se povežu sa drugima i budu deo grupe. Dodatni element socijalne interakcije u vršnjačkom učenju može biti uzbudljiv i obogaćujući. Učenici koji možda oklevaju da komuniciraju sa nastavnikom mogu biti spremniji da se otvore svojim vršnjacima.

Podučavanje drugih pomaže učenicima da uče: Ništa ne zahteva od vas da budete sigurni u svoje znanje kao kada predajete ono što znate nekom drugom. Prenošenje znanja zahteva dublji nivo poznavanja predmeta.

ZRAČITE SAMOPOUZDANJEM

Kada uđete u prostoriju, potrebno je da zračite samopouzdanjem. Važno je da i svojim vršnjacima i bilo kome drugome pokažete da ste sigurni u svoje znanje o temi o kojoj govorite. Ako ne verujete u sebe, neće ni vaši vršnjaci.

ULOGA I KOMPETENCIJE VRŠNJAČKIH EDUKATORA

Osobine i odgovornosti vršnjačkog edukatora

Za vršnjačke edukatore je važno da su prošli neku obuku iz grupne facilitacije ili vršnjačkog obrazovanja. Da bi jasno i tačno odgovarali na pitanja, vršnjački edukator takođe treba da ima dovoljno znanje o predmetu/temi o kojoj drži obuku, iako nije neophodno da bude stručnjak. Pored toga, treba da zna gde može da se pristupiti informacijama i podršci, kao i da te informacije prenese učesnicima radionica. S vremenom, treba da radi na tome da unapredi svoje znanje o predmetu i da uključi saznanja na srodne teme. Kontinuirano ažuriranje znanja i veština o metodima vršnjačke edukacije povećava vrednost vršnjačkog edukatora za grupu.

Vršnjački edukator treba da bude empatičan, otvorenog uma, dobar slušalac i da zna dobro da komunicira. Takođe, treba da razvije veština da vodi i motiviše, kao i sposobnost da podstiče i održava međuljudske odnose u grupi.

Ljudi su često skloni da osuđuju druge. Vršnjački edukatori treba da budu otvorenog uma i nikada da ne osuđuju, kao i da vode računa da usmeravaju članove grupe da razmišljaju na ovakav način.

BUDITE DOSTUPNI ZA PITANJA I PODSTIČITE IH

Objasnite svojim vršnjacima da je u redu postavljati pitanja tokom ili posle predavanja. Razjasnite nejasnoće: Budite strpljivi sa onima koji možda imaju poteškoća da razumeju i pokušajte da objasnite koncepte na više načina ako je potrebno.

KLJUČNE VEŠTINE VRŠNJAČKIH EDUKATORA (KOMUNIKACIJA, LIDERSTVO, EMPATIJA)

Vršnjačka edukacija je jedinstven i efikasan pristup koji omogućava pojedincima da dele znanja, veštine i iskustva sa svojim vršnjacima. Bilo u školi, na radnom mestu ili u zajednici, vršnjački edukatori mogu da igraju veoma važnu ulogu u podsticanju učenja i ličnog razvoja. Da biste uspeli u ovoj ulozi, potrebne su tri osnovne veštine: komunikacija, liderstvo i empatija.

Efikasna komunikacija je kamen temeljac svakog uspešnog iskustva vršnjačke edukacije. Vršnjački edukator mora biti u stanju da jasno artikuliše ideje, uputstva i povratne informacije. Ovo uključuje ne samo govor, već i aktivno slušanje. Razumevanje potreba i zabrinutosti vršnjaka pomaže da se poruka formuliše na način da se lako razume. Neverbalna komunikacija, poput govora tela i izraza lica, takođe igra ulogu u stvaranju podsticajnog okruženja.

UKLJUČITE SVOJU PUBLIKU

Postavljajte pitanja: Ovo čini sesiju interaktivnijom i pokazuje da cenite njihov doprinos. Koristite primere iz stvarnog života: povežite teoriju sa praktičnim, svakodnevnim situacijama kako biste temu učinili lakšom za shvatanje i relevantnijom.

Dobar lider ima niz osobina koji inspirišu i usmeravaju druge. On pokazuje hrabrost, suočava se sa izazovima uprkos strahu, i pokazuje vizionarsko razmišljanje zamišljajući pozitivne ishode i usmeravajući svoje vršnjake ka njima. Pored toga, spreman je da prihvata načine razmišljanja i da donosi odluke. Njegovo samopouzdanje i samodisciplina omogućavaju da ostane fokusiran, dok njegova iskrenost i smisao za humor neguju pozitivno okruženje za sve.

Empatija predstavlja sposobnost da razumeamo šta druga osoba doživljava, kako se oseća, kao i sposobnost da situaciju sagledamo iz tog, drugog ugla. Empatičan edukator pažljivo sluša grupu i pojedince, poštuje njihovu uznenirenost i strahove, ne prisiljava ih da učestvuju aktivno u edukaciji ukoliko to ne žele, ali se trudi da ih uključi u meri u kojoj se osećaju komforno. Pored toga, veoma je važno da zna da uvaži doprinos grupe i da se raduje njihovim uspesima.

Dobar vršnjački edukator takođe:

- Deluje kao vodič,
- Pruža doslednu i pouzdanu podršku mladima,
- Daje konstruktivne i korisne povratne informacije,
- Ponaša se kao uzor,
- Gradi poverenje i nezavisnost kod mlađih,
- Tolerantan je, prihvata i poštuje izboare drugih čak i kada se razlikuju od njegovih,
- Otvoren je za nova iskustva i ljude.

ETIKA I GRANICE U VRŠNJAČKOJ EDUKACIJI

Eтика u vršnjačkom obrazovanju je od izuzetnog značaja, jer osigurava da učesnici obuke stiču znanja kroz saradnju u okruženju punom poštovanja, u kojem svi imaju priliku da napreduju. Kod ovakvih metoda učenja, veoma je važno negovati vrednosti poput poštenja, integriteta i međusobnog poštovanja. Ovakvi odnosi stvaraju poverenje među vršnjacima, podstiču otvorenu komunikaciju i neguju atmosferu u kojoj se svi osećaju cenjeno i podržano.

Smernice za etičko ponašanje vršnjačkih edukatora:

- Vršnjački edukatori treba da odgovore u skladu sa granicama svoje obuke i znanja. Ukoliko dobiju pitanje na koje ne znaju tačan odgovor, najbolje je da otvoreno priznaju svoje granice, a učesnike obuke upute gde mogu pronaći odgovore na postavljena pitanja ili im odgovor dostave naknadno.
- Kada su u nedoumici, vršnjački edukatori treba da se konsultuju sa svojim savetnikom ili da provere literaturu.
- Vršnjački edukatori treba da pokažu poštovanje prema drugim pojedincima, kao i da čuvaju njihovo dostojanstvo.
- Vršnjački edukatori treba da budu svesni svojih ličnih predsrasuda i da ih nikako ne nameću drugima.
- Vršnjački edukatori treba da promovišu razumevanje, toleranciju i ravnopravnost.
- Vršnjački edukatori treba da se ponašaju jednakim prema svim učesnicima obuke, bez obzira na to što će neko da im se dopadne više ili manje.
- Vršnjački edukatori treba da budu u stanju da upravljaju svojim emocijama i njihovim pokazivanjem u procesu edukacije.
- Vršnjački edukatori su uzori i treba da se ponašaju u skladu sa tim.

DEO 2

**UVOD U
PREPOZNAVANJE
I REAGOVANJE NA
DISKRIMINACIJU
U OBRAZOVANJU**

Kroz istoriju i razvoj ljudskog društva razvila se ideja o ljudskim pravima koja pripadaju svim ljudima bez obzira na njihovo poreklo, izgled ili druge osobine. Ideja o ljudskim pravima i slobodama zasniva se na postavci da su ljudska prava univerzalna, što znači da pripadaju svim ljudima. Ljudi se rađaju i žive slobodno i jednaki u pravima.

Važno je da zapazimo da jednakost i ravnopravnost nisu isti pojmovi. Jednaki su oni koji su isti, ravnopravni su oni koji imaju ista prava. Na primer, muškarci i žene nisu jednakи jer se biološki značajno razlikuju (žene mogu da zatrudne i rode dete, žene mogu da doje dete, muškarci imaju predispoziciju da imaju više mišićne mase, muškarci i žene imaju različite polne organe i različitu koncentraciju nekih hormona u telu i dr.). Muškarci i žene su ravnopravni jer imaju ista zakonska prava i slobode (pravo na život, slobodu mišljenja, slobodu kretanja, pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na obrazovanje, pravo na imovinu, pravo na rad, pravo glasa i dr.).

Međutim, kroz istoriju ljudskog društva, a nažalost i danas, pojedinicima ili čitavim društvenim grupama, pa i narodima, uskraćivana su osnovna ljudska prava i slobode.

U robovlasičkom društvu robovi su smatrani imovinom robovlasnika i nisu imali pravo na slobodu kretanja, kao ni bilo koje drugo pravo da samostalno odlučuju o sebi i svom životu. Danas u nekim zemljama ženama nije dozvoljeno da se slobodno kreću, devojčicama da idu u školu, osobama sa invaliditetom nije omogućeno da se slobodno kreću, školjuju i rade, i to su samo neki od primera uskraćivanja osnovnih prava ljudima zbog nekih njihovih osobina.

ŠTA JE DISKRIMINACIJA?

Diskriminacija je reč koja se često koristi u svakodnevnom govoru i čuje se u medijima. Međutim, ovim izrazom se ponekad označava svaka nepravda, uvreda i povreda prava, što nije uvek tačna upotreba.

Jednostavno rečeno, diskriminacija je razlikovanje - nedozvoljeno nejednako postupanje prema ljudima zbog njihovih ličnih karakteristika.

Zakon o zabrani diskriminacije definiše diskriminaciju kao neopravдано pravljenje razlike i nejednako postupanje koje je zasnovano na nekom ličnom svojstu osobe ili grupe.

PREDLOG ZA PRETRAGU NA INTERNETU:

Saznaj više o pojmovima kao što su - robovlasičko društvo, rasizam, apartheid, borba za prava žena, sifražetkinje...

Izrazi „diskriminacija“ i „diskriminatorsko postupanje“ označavaju svako neopravданo pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikrijen način, a koji se zasniva na rasu, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, polnim karakteristikama, nivoom prihoda, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno prepostavljenim ličnim svojstvima (čl. 2. Zakona o zabrani diskriminacije).

O diskriminaciji možemo govoriti i kao o različitom, nejednakom postupanju prema jednakima, kao različito postupanje prema ravnopravnima. Diskriminacija se razlikuje od drugih povreda prava jer je uvek zasnovana na ličnim svojstvima osobe.

ELEMENTI DISKRIMINACIJE

Elementi na osnovu kojih se diskriminacija razlikuje od drugih povreda prava su: 1) lično svojstvo osobe; 2) uzročno – posledična veza između ličnog svojstva i akta diskriminacije i 3) neopravdanost pravljenja razlike. Da bi neko postupanje bilo diskriminacija, potrebno je da ima sva tri navedena elementa.

1. LIČNO SVOJSTVO

Lična svojstva su lične karakteristike neke osobe ili grupe osoba. To su naše osobine koja određuju naš fizički, psihološki, duhovni, ekonomski ili društveni identitet.

Neka od ličnih svojstava na osnovu kojih možemo biti diskriminisani, a koje Zakon o zabrani diskriminacije nabraja su: rasa, boja kože, preci, državljanstvo, nacionalna pripadnost ili etničko poreklo, jezik, versko ili političko ubeđenje, pol, rod, rodni identitet, seksualna orijentacija, polne karakteristike, nivo prihoda, imovno stanje, rođenje, genetske osobenosti, zdravstveno stanje, invaliditet, bračni i porodični status, osuđivanost, starosno doba, izgled, članstvo u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i druga lična svojstva.

Lično svojstvo može biti stvarno ili prepostavljeno. To znači da nas neko može diskriminisati na osnovu naše karakteristike koju stvarno imamo, ali i na osnovu ličnog svojstva koje nemamo ali diskriminator misli da ga imamo.

Primer:

Stvarno lično svojstvo postoji kada se prema osobi nejednako postupa samo zato i upravo zato što je određene nacionalne pripadnosti ili etničkog porekla (npr: poslodavac neće da zaposli Roma).

Prepostavljeno lično svojstvo postoji kada se prema osobi drugačije, nejednako postupa zato što diskriminator misli da je soba pripadnik neke društvene grupe ili političke stranke (npr: vlasnik restorana neće da izda salu za rođendansku žurku dvojici mlađih muškaraca jer misli da su gej).

Lično svojstvo je ključni element razgraničenja između diskriminacije i nekih drugih oblika zabranjenog ponašanja.

2. VEZA IZMEĐU LIČNOG SVOJSTVA I AKTA DISKRIMINACIJE

Drugi neophodan element diskriminacije je uzročno – posledična veza između ličnog svojstva osobe i akta diskriminacije.

Dakle, da bi neki akt bio diskriminacija, neophodno je da je lično svojstvo razlog, uzrok različitog postupanja. Potrebno je da se prema

osobi drugačije postupa samo i upravo zbog ličnog svojstva osobe, dela identiteta te osobe. Ponekad imamo situaciju da osoba koja je tretirana drugačije ima lično svojstvo ali razlog za drugačije postupanje nije lično svojstvo.

VAŽNO: Svako od nas ima više identiteta koji nas određuju. Na primer: određuje nas naš pol, rod, veroispovest, nacionalna pripadnost, bračni status (muž, žena, udovac i sl.), porodični status (roditelj, dete, samohrani roditelj, dete bez roditeljskog staranja, srodnik i sl.), naše imovno stanje, politička i druga uverenja, zdravstveno stanje, invaliditet i dr.

Primer:

Sudski stražar koji je član sindikata tog suda i koji je koristio slobodne dane da bi se spremao za sportske igre, htio je da uđe u zgradu suda ali obezbeđenje nije htelo da ga pusti jer je bio sportski obučen (nosio je bermude i patike). On smatra da je diskriminisan na osnovu toga što je član sindikata, međutim pravila oblačenja za ulazak u zgradu suda važe jednako za sve i njegovo članstvo u sindikatu (lično svojstvo) nije bilo razlog zašto ga nisu putili da uđe u sud!

3. NEOPRAVDANOST PRAVLJENJA RAZLIKE

Treći element diskriminacije je neopravdanost drugačijeg postupanja. Da bi neko drugačije postupanje bila diskriminacija takvo postupanje mora biti i neopravdano. Kako se ocenjuje da li je postupanje opravdano ili ne?

Nekada je lako utvrditi da je pravljenje razlike opravdano. Na primer, opravdano je da za osobe sa invaliditetom postoje posebna parking mesta koja se nalaze blizu ulaza u objekat koji su u javnoj upotrebi (tržni centar, bolnica, pošta i sl.) Osobe sa invaliditetom se otežano kreću i opravdano je da im se omo-

gući da udaljenost od parking mesta do ulaza u zgradu bude što kraća.

Nekada je potrebno izvršiti veoma složenu analizu kako bi se ispitalo da li konkretno pravljenje razlike opravdano. Pravljenje razlike će biti opravdano ukoliko se tim razlikovanjem želi postići zakoniti cilj, a postupanje kojim se pravi razlika je nužno i posledice koje izaziva su srazmerne cilju koji se želi postići.

Primer:

Zakonom je propisano da se mora sprečiti širenje opasnih (smrtonosnih) zaraznih bolesti zbog čega se pacijenti koji boluju od ovakvih bolesti moraju izolovati. Smeštaj ovakvog pacijenta u posebnu sobu ili odeljenje bolnice, tako da nema kontakt sa drugim pacijentima, je opravdano i time se postiže željeni cilj. Kada bi takve pacijente smeštali u izolovane zgrade van grada ili držali u zatvorskim ćelijama, takva mera ne bi bila nužna i srazmerna jer se cilj može postići na drugi način (manje stresan za pacijenta).

VIŠESTRUKA DISKRIMINACIJA

S obzirom da svako od nas ima više ličnih svojstava, više delova svog identiteta, možemo biti diskriminisani i na osnovu više ličnih svojstava. Tada je reč o višestrukoj diskriminaciji. Na primer, žena koja ne vidi može biti diskriminisana prilikom zapošljavanja ili zato što je žena ili zato što je osoba sa invaliditetom. Međutim može biti diskriminisana i zato što je žena sa invaliditetom i tada je reč o višestrukoj diskriminaciji.

Ponekad, u posebno složenim slučajevima se ne može razdvojiti zbog kog od više svojih ličnih svojstava je neko diskriminisan i tada je reč o posebnom obliku višestruke diskriminacije – interseksijska diskriminacija. Na primer, ukoliko bi žena koja ne vidi iz prethodnog primera bila Romkinja koju su odbili da zaposle, ne bismo mogli sa sigurnošću da

razdvojimo jedno lično svojstvo koje je osnov diskriminacije, jer je najverovatnije spoj sva tri lična svojstva (nacionalna pripadnost, invaliditet i pol) uticao da ona bude nepoželjna ili manje poželjna na tržištu rada. Ovakvih slučajeva ima dosta i veoma su složeni s obzirom da se osnovi diskriminacije ukrštaju. Na primer, jedan poslodavac je otpuštao zaposlene žene starije od 55 godina. Radnice mlađe od 55 godina nije otpuštao, kao ni radnike starije od 55 godina, što je sve stvorilo utisak da ovaj poslodavac ne diskriminiše žene (jer ima zaposlene žene) i ne diskriminiše starije od 55 godina (jer ima zaposlene starije muškarce). Međutim kada se ta dva lična svojstva ukrste (pol i starosno doba) jasno je da poslodavac diskriminiše žene starije od 55 godina.

ZAŠTO SE DEŠAVA DISKRIMINACIJA?

Uzrok različitog postupanja prema nekim osobama ili čitavim grupama ljudi su stereotipi i predrasude.

Stereotipi¹ se definišu kao generalizacije, šematske i krute predstave o osobinama i ličnosti pripadnika neke grupe, koja se kruto prenose i primenjuju na svakog pojedinca iz grupe. Stereotipi su neopravdana generalizacija zasnovana na nepotpunoj oceni, ograničenom iskustvu (stoga često sadrže deo istine) i predstavljaju racionalizaciju predrasuda (tj. karakterističnih stavova), budući da predstavljaju njihov sastavni deo.

Primer:

stereotip – sve devojčice i žene su nežne i brižne. Ovakav stereotip vodi do predrasude da su žene bolje negovateljice i vaspitačice od muškaraca, što dovodi do diskriminacije muškaraca koji žele da se zaposle kao medicinski tehničari ili vaspitači u vrtiću.

Predrasude se definišu kao specifične vrste stavova kroz koje se izražava relativno trajni subjektivan (pozitivan ili negativan) odnos prema određenim objektima (grupama, narodima, pojedincima, institucijama...). U kontekstu predrasuda su stereotipi. Predrasude su mišljenje, stav koji imamo o nekim ljudima na osnovu toga što pripadaju nekim grupama. To su stavovi koji nisu zasnovani na činjeničkim i logičkim argumentima, otporni su na promene i uključuju jak emotivni odnos.

Predrasude i stereotipi su rasprostranjeni zato što pomažu:

- da osmislimo i razumemo svet oko sebe (u situaciji koja je nedovoljno jasna, tj. u kojoj ne raspolažemo sa dovoljno informacija, stereotipno mišljenje "popunjava praznine", kompletira nepotpune informacije i daje nam osećaj izvesnosti, sigurnosti i jasnoće);
- da vrednujemo grupu kojoj pripadamo (na primer, kada mislimo da su druge grupe „loše“, to znači da je naša grupa, budući da je različita, „dobra“);
- da vrednujemo druge grupe, njihove karakteristike i način funkcionisanja (dobri/loši, opasni, nepredvidivi, druželjubivi, srdačni i sl.);
- da opravdamo diskriminaciju onih koji pripadaju drugim grupama. Na primer, ukoliko drugu grupu etiketiramo negativno, kao lošu na bilo koji način, onda mislimo da je u redu da ta grupa nema ista prava kao naša grupa, koja je označena kao "dobra".

Proces formiranja stereotipa i predrasuda odvija se u tri koraka:

1. Stvaranje „upadljivih“ kategorija.

Kada upoznajemo ljude, mi se usmeravamo na karakteristike koje su "najupadljivije", zanemarujući pri tom ostale. Šta će biti "najupadljivije kategorije" često zavisi i od konteksta – od mesta gde se nalazimo, okruženja. Na primer, ako se radi o sredini gde je učenje osnovna delatnost, usmerićemo se na ono što

¹ Više o stereotipima i predrasudama: „Za razliku bogatije“ Priručnik za interkulturnalizam, Centar za prava deteta, Beograd 2006, dostupan na <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/za Razliku bogatije.pdf>

je važno za tu delatnost (to da je neko „pametan“), a ako se radi o okruženju gde je druženje u prvom planu, karakteristike na osnovu kojih „kategorisemo“ osobe su komunikativnost, otvorenost, i tome slično.

2. Pravljenje netačnih generalizacija o grupi (stereotipi i predrasude).

Na osnovu tih upadljivih osobina donosimo zaključke o osobi i generalizujemo na grupe kojima ona pripada. Predrasude i stereotipi dovode do pogrešnih generalizacija o pojedincima kada verujemo da su grupe kojima pripadaju homogene (svi oni su..., nijedan od njih nije..., uvek su...).

3. Tretiranje ljudi na različite načine u skladu sa tim zaključcima (diskriminacija).

To šta mislimo o pojedincu/grupi, utiče na način na koji se prema njima ponašamo. Ukoliko mislimo da je neka grupa loša, onda opravdavamo i diskriminaciju pripadnika te grupe, tj. uskraćivanje prava (npr. na osnovu

uverenja da su romska deca prljava, mislimo da je „u redu/opravdano“ da im se zabranjuje ulaz na bazen, dok je deci iz drugih grupa ulazak dozvoljen i bez prethodne provere njihovog nivoa higijene).

Predrasude su loše čak i kada uslovno govorimo o pozitivnim primerima (npr. Romi su talentovani za muziku, žene su brižne i dobre negovateljice, muškarci su snažni...).

Kada se rukovodimo predrasudama onda pojedinac nema mogućnost izbora, nema slobodu da se ponaša i bira ono što mu odgovara kao ličnosti, već je pod pritiskim društva i sredine da „opravda“ ono što mu nameće predrasude. Na primer, žena koja želi da profesionalno vozi kamion, neće biti podržana od sredine jer je izabrala „muško“ zanimanje. Takvi pritisci društva utiču da ljudi donose životne odluke u skladu sa onim što se od njih očekuje, a ne u skladu sa onim što žele.

OBLICI DISKRIMINACIJE

Diskriminacija se javlja u dva osnovna oblika: neposredna ili direktna diskriminacija i posredna ili indirektna diskriminacija.

Neposredna ili direktna diskriminacija ili „Nejednak tretman jednakih“. Kod ovog oblika diskriminacije postoji nejednak tretman lica koja se nalaze u istoj ili sličnoj situaciji, stavljeni su u nejednak položaj na osnovu ličnog svojstva.

Prilikom ispitivanja da li ima neposredne diskriminacije neophodno nam je da imamo „uporednik“ – lice koje se nalazi u istoj ili sličnoj situaciji kao i žrtva diskriminacije, ali se razlikuje po tome što nema lično svojstvo koje ima žrtva diskriminacije. Upoređujemo da li bi se diskriminator, u istoj ili sličnoj situaciji, isto ponašao i prema osobi koja nema konkretno lično svojstvo.

PREDLOG IGRE: Učesnici obuke diktiraju edukatoru „muška“ i „ženska“ zanimanja i edukator ih zapisuje na flipčartu. Nakon toga analiziraju svi zajedno zašto se neki poslovi smatraju ženskim, a zašto neki muškim.

Primer:

poslodavac neće zaposlenog da pošalje na obuku za rad na novoj mašini jer je „star da nauči nove veštine“; stanodavac neće da izda stan Romu; poslodavac za posao traži osobu određenog pola, starosti, iako se radi o poslu koji može da obavlja svaka osoba; banka propiše da pozajmicu ne mogu da dobiju osobe starije od 65 godina...

Posredna ili indirektna diskriminacija ili „Jednak tretman nejednakih“. Kao što smo već rekli, nisu svi ljudi jednaki, međutim svi imamo ista prava. Razlikujemo se po našim identitetima, našim ličnim svojstvima. Posredna diskriminacija postoji kada se primenom pravila koje važi za sve ili jednakim postupanjem prema svima, lice ili grupa lica, zbog ličnog svojstva stavlja u nepovoljniji položaj. Pravilo koje se primenjuje stavlja u nepovoljniji položaj neka lica, zbog njihovog ličnog svojstva. Prema licima koja se nalaze u različitoj poziciji treba postupati različito u meri u kojoj je to nužno da bi im se omogućio jednak pristup društvenim dobrima i jednake mogućnosti za uživanje prava i sloboda.

Primer:

fakultet je uveo pravilo da svi studenti i profesori na predavanjima moraju da nose maske zbog zaraze kovid19 virusom, zbog čega student koji ne čuje i prati nastavu tako što čita sa usana šta profesor izgovara nije mogao da parti nastavu; fakulteta je odbio da osobi koja je promenila pol, izda diplomu na novom imenu, pravdujući to pravilom da se po promeni imena ne izdaju nove diplome (kao kod venčanja...).

Osobi sa invaliditetom nije dopušteno da se potpiše faksimilom (pečat sa imenom i prezimenom), jer je opšte pravilo da se mora lično potpisati. Osobe sa invaliditetom koje nisu u mogućnosti da se potpisu drugačije osim faksimilom su diskriminisane.

Kod ovog oblika diskriminacije obavezno radimo analizu da li je ovakvo pravljenje razlike opravданo. Ukoliko analiza pokaže da je takvo pravilo ili radnja opravданo zakonitim ciljem, a sredstva za postizanje tog cilja su primerena i nužna, nema diskriminacije.

Zakonom su propisani i drugi oblici diskriminacije koji su podvrste ova dva osnovna oblika diskriminacije. Najčešći drugi oblici diskriminacije koji se javljaju u praksi su govor mržnje i uz nemiravanje i ponižavajuće postupanje.

Gовор mržnje je javno saopštavanje poruka mržnje ili netrpeljivosti prema rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, verskoj, seksualnoj ili dru-

goj društvenoj grupi ili njenim pripadnicima. Govorom mržnje se podstiče, opravdava ili veliča diskriminacija. Za ovaj oblik diskriminacije je važno da se poziv na mržnju javno izražava, bilo u sredstvima informisanja kao što su novine, portali ili na javnim nastupima u govoru, kao i ispisivanjem i prikazivanjem poruka ili simbola. Na primer, govor mržnje postoji ispisivanjem grafita na zidu zgrade, nošenjem transparenta koji poziva na mržnju ili kada se u javnom govoru na skupu poziva na nasilje prema nekoj grupi ljudi

Uznemiravanje i ponižavajuće postupanje je oblik diskriminacije veoma sličan govoru mržnje, ali nije nužno poziv na nasilje i ne mora biti izrečen javno. Ovaj oblik diskriminacije postoji i kada se osobi koja sedi sa nama u učionici ili u na poslu izrekne uvredljiv komentar. U pitanju je postupanje koje ima za cilj da povredi ili je povredilo dostojanstva lica ili grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, a naročito ako se time stvara strah ili neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje.

AFIRMATIVNE MERE

Kao što smo već ranije naveli, nije svako pravlenje razlike diskriminacija. Afirmativne mere su mere koje su zakonom ili drugim propisom uvedene radi postizanja pune ravnopravnost, zaštite i napretka lica, odnosno grupe lica koja se nalaze u nejednakom položaju i primenjuju se dok se ne postigne cilj zbog kojeg su propisane. Nekim društvenim grupama (žene, Romi, osobe sa invaliditetom) su prava vekovima uskraćivana, zbog čega je njihov položaj u društvu loš, tako da su u neravnopravnom položaju u pogledu mogućnosti da se zaposle, školuju, koriste različite oblike socijalne zaštite i napreduju do uticajnih položaja u društvu. Da bi se ove istorijske nepravde ispravile, potrebno je da se preduzmu posebne (afirmativne) mere kojima se otklanjaju posledice dugogodišnjeg, vekovnog neravnopravnog položaja. Afirmativnim merama se ove društvene grupe dovode u povoljniji položaj, „privilegiju“ u odnosu na druge kako bi dostigli jednaku „starnu poziciju“. Na taj način se stvara stvarna ravnopravnost i stvaraju uslovi da pripadnici ovih grupa uživaju sva garantovana prava, kao svi ostali članovi društva.

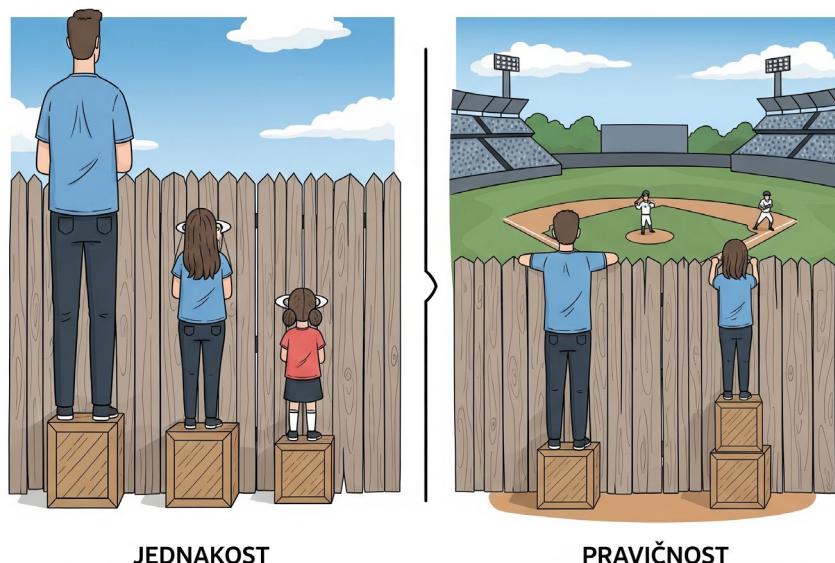
Po nekom afirmativne mere izgledaju kao nepravda prema drugim članovima društva koji nisu pripadnici diskriminisane grupe. Međutim istina je da je to mera kojom država pokušava da ispravi vekovnu nepravdu činjenu pripad-

nicima diskriminisane grupe i da im pomogne da preskoče prepreke koje su im tim položajem postavljene. Kao što izgleda da trkači trke na 400m, koji trče na spoljnim stazama atletskog stadiona, imaju prednost jer im je start ispred ostalih trkača koji trče na unutrašnjim stazama, dok je to ustvari način da se izjednači dužina staza svim trkačima s obzirom da su spoljne staze duže.

Za afirmativne mere se u Ustavu Republike Srbije i u Zakonu o zabrani diskriminacije koristi termin – posebne mere. U literaturi se još uvek može naći i napušteni termin – pozitivna diskriminacija. Ovaj termin se izbegava zato što afirmativne mere nisu diskriminacija jer nemaju treći element diskriminacije – neopravданost različitog postupanja. Takođe, diskriminacija nikada ne može biti pozitivna, ona je uvek negativna pojava koja šteti i pojedincu i društvu kao celini. Nasuprot tome, afirmativne mere vode ka poboljšanju položaja diskriminisanih društvenih grupa.

Primer:

- posebne mere za upis učenika romske nacionalnosti u srednje škole i na fakultete;
- posebne mere za upis studenata sa invaliditetom na fakultet; posebna mera za zapošljavanje osoba sa invaliditetom;
- posebne mere (kvote) za učešće manje zastupljenog pola u političkom životu (propisane izbornim zakonima).

DEO 3

OBЛИЦИ DISKRIMINACIJE U ŠКОЛАМА

Diskriminacija se u školama i vrtićima ispoljava na različite načine.

Kroz praksu se pokazalo da su najčešći osnovi diskriminacije u obrazovanju:

- diskriminacija na osnovu pola i roda,
- diskriminacija na osnovu nacionalne pripadnosti i etničkog porekla,
- diskriminacija na osnovu invaliditeta, razvojnih poteškoća i
- zdravstvenog stanja.

Takođe, u posebno nepovoljnem položaju su deca iz porodica čije je imovno stanje lošije, kao i deca drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne.

RODNA RAVNOPRAVNOST

Kada govorimo o rodnoj ravnopravnosti potrebno je prvo naučiti razliku između pojmove pol i rod i osnovne razlike između ova dva pojma.

Pol - predstavlja biološku karakteristiku na osnovu koje se ljudi određuju kao žene ili muškarci. Ovde je značajno ukazati da naše društvo, kao i celokupno zapadno evropsko društvo, poznaje samo dva pola – muški i ženski.

Primer:

Devojku od 22 godine, Mashu Amini iz Irana, je 2022. godine uhapsila policija za kontrolu poštovanja verskih propisa u Teheranu i ubila jer nije pokrila glavu na način na koji to propisuju verska pravila.

Interseks ili međupolnost je opšti pojam koji se koristi za različita stanja, po kojima je osoba rođena sa reproduktivnom ili anatomijom polnih organa koja nije u skladu sa tipičnom definicijom muškog ili ženskog. Na primer, možemo imati bebu koja spolja izgleda kao devojčica, ali čija je unutrašnja anatomija tipično muška

(npr. rođena je bez materice i jajika kao ženskih polnih organa). Ili osoba može biti rođena sa polnim organima koji izgledaju negde između tipičnih muških ili tipičnih ženskih. Ranije se za ove osobe koristio naziv „hermafrodoti“ koji se koristi da se označe životinjske vrste kod kojih jedinka stvara i muške i ženske polne ćelije.

Ovaj naziv je danas napušten kada se govorи o ljudima i smatra se uvredljivim.

PREDLOG ZA ISTRAŽIVANJE NA INTERNETU:

U studijama roda koristi se termin „heteronormativnost“ kojim se izražava ideja da se ljudi dele samo na dva drugačije i komplementarne kategorije: muškarce i žene; da seksualni i bračni odnosi normalno postoje samo između ova dva pola i da ljudi treba da obavljaju socijalne uloge koje su im određene rodom. Možeš istražiti i druge termine vezane za pojmove pola i roda.

Rod – ovo je pojam koji označava društveno određene uloge, mogućnosti, ponašanja, aktivnosti i attribute, koje određeno društvo smatra prikladnim za žene i muškarce uključujući i međusobne odnose muškaraca i žena i uloge u tim odnosima koje su društveno određene u zavisnosti od pola. Na primer, za osobu koja se rodi kao žena, društvo očekuje da se oblači i ponaša na određen način, da se bavi „ženskim“ poslovima, izražava emocije, rodi decu i dr. Ukoliko se osoba ne ponaša u skladu sa očekivanjima okruženja i društva sankcija može biti blaga (ismevanje, podsmeh) ili veoma stroga (isključivanje iz društva, smrt).

Sa pojmom roda su tesno povezani i pojmovi rodne uloge, rodni stereotipi i rodni identitet, rodno osetljiv jezik, rodna ravnopravnost.

Rodne uloge - Rodna uloga je set društvenih normi koji određuje koji obrasci ponašanja se smatraju odgovarajućim, prihvatljivim i uopšte

poželjnim za neku osobu, a shodno njenom biološki određenom polu. Ovi su obrasci ponašanja organizovani na tradicionalno suprotnim konцепцијама muževnosti i ženstvenosti. Socijalizacija roda predstavlja proces usvajanja, odnosno učenja rodnih uloga pomoću socijalnih činioца. Sistem rodnih uloga jednim delom različit je od društva do društva, ali se i pravila vezana za uloge menjaju tokom vremena. Na primer, tradicionalna muška nošnja u Škotskoj je kilt – muška sukњa, kao i sarong u nekim azijskim kulturama.

Rodni stereotipi – su tradicijom formirane i ukorenjene ideje prema kojima su ženama i muškarcima proizvoljno dodeljene karakteristike i uloge koje određuju i ograničavaju njihove mogućnosti i položaj u društvu. Na primer, žene su nežne i brižne, muškarci su jaki i ne pokazuju emocije, ženama je važno kako izgledaju, kakva im je frizura, žene troše više para, muškarci ne rade „ženske“ poslove i sl.

Rodni identitet – označava individualni konstrukt vlastitog identiteta koji potvrđuje, negira i/ili nadilazi društveno zadate polne i rodne uloge. Takođe bi mogao da se označi i kao stalni subjektivni doživljaj pripadnosti ili nepripadnosti jednom od rodova. Očigledno je da odrednica rod nije nužno zasnovana na biološkom polu, niti na seksualnoj orientaciji. Na primer, osoba koja je žena, sebe smatra ženom, seksualno je privlače muškarci, ali ona svoj rodni identitet ne prepoznaće kroz društveno zadate polne i rodne uloge koje društvo nameće ženama, pa svoj identitet izražava na drugačiji način od očekivanog (npr. ne šminka se, nosi pantalone a ne žensku garderobu i sl.)

Rodna ravnopravnost – jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti, ravnomerno učešće i uravnoteženu zastupljenost žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života, jednakе mogućnosti za ostvarivanje prava i sloboda, korišćenje ličnih znanja i sposobnosti za lični razvoj i razvoj društva, jednakе mogućnosti i prava u pristupu robama i uslugama, kao i ostvarivanje jednakih koristi od rezultata rada, uz uvažavanje bioloških, društvenih i kulturološki formiranih razlika između muškaraca i žena i različitih interesa, potreba i prioriteta žena i muškaraca prilikom donošenja javnih i drugih politika i odlučivanja o pravima, obavezama i na zakonu zasnovanim odredbama, kao i ustavnim odredbama.

PRIMER RADIONICE ZA OBJAŠNJENJE POJMA ROD

I POL: Trener zamoli učesnike da navedu na osnovu kojih karakteristika/činjenica procenjuju kojeg pola je neka osoba ili sam trener i zapisuje na tabli, na levoj strani, navode koji se odnose na pol (telesne karakteristike, sekundarne polne karakteristike), a na desnoj strani karakteristike koje se odnose na rod (garderoba, frizura, šminka, ponašanje, držanje tela, način sedenja, govora, gestikulacije i sl.). Kada učesnici završe sa nabrajanjem, trener iznad leve kolone napiše pol, a iznad desne rod i objasni razliku između ova dva pojma.

Nakon toga trener objašnjava pojam rodnih uloga i pita učesnike da navedu neke od „ženskih“ i „muških“ poslova, zanimanja, kao i rodnih stereotipa.

U vezi sa tim, trener prelazi na pojašnjavanje pojma rodni identitet i pojašnjenje da rodni identitet nije nužno zasnovan na polu niti na seksualnoj orientaciji. Ovde se pravi veza i sa rodnim stereotipima koji se odnose na manifestaciju roda.

Rodno osetljiv jezik – jeste jezik kojim se promoviše ravnopravnost žena i muškaraca i sredstvo kojim se utiče na svest onih koji se tim jezikom služe u pravcu ostvarivanja ravnopravnosti, uključujući promene mišljenja, stavova i ponašanja u okviru jezika kojim se služe u ličnom i profesionalnom životu. Korišćenje rodno osetljivog jezika mnogo doprinosi vidljivosti žena u oblastima koje se tradicionalno smatraju „muškim poslovima“ – u nauci, ekonomiji, bankarstvu. Takođe, doprinose i razbijanju rodnih stereotipa.

PREDLOG IGRE: Edukator može zatražiti od učesnika da svako nacrtava ili opisuje kako zamišlja hirurga, vatrogasca, policajca, direktora škole, pilota, vojnika, učitelja, sudiju, arhitektu i sl. i da pored crteža napiše ime i prezime osobe (izmisli), godine života i da li ima porodicu. Nakon toga može zamoliti nekog da predstavi svoj rad i na taj način će učesnici osvestiti postojanje rodnih stereotipa ili ne, vezano za zanimanja.

PREDLOG ZA DODATNO ISTRAŽIVANJE:

Urođnjavanje – predstavlja sredstvo za ostvarivanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti kroz uključivanje rodne perspektive u sve javne politike, planove i prakse;

Rodna perspektiva – rodna perspektiva odnosi se na uzimanje u obzir rodnih razlika, razlika po polu i različitih interesa, potreba i prioriteta žena i muškaraca i njihovo uključivanje u sve faze planiranja, pripreme, donošenje i sprovođenje javnih politika, propisa, mera i aktivnosti;

Rodna analiza - predstavlja procenjivanje uticaja posledica svake planirane aktivnosti, uključujući zakonodavstvo, mera i aktivnosti, javne politike i programe, po žene i muškarce i rodnu ravnopravnost u svim oblastima i na svim nivoima;

Rodno odgovorno budžetiranje - Organi javne vlasti dužni su da vrše rodnu analizu budžeta i da prihode i rashode planiraju s ciljem unapređenja rodne ravnopravnosti u skladu sa zakonom kojim se uređuje budžetski sistem i princip rodne ravnopravnosti u budžetskom postupku.

DISKRIMINACIJA NA OSNOVU NACIONALNE PRIPADNOSTI I ETNIČKOG POREKLA

Srbija je višenacionalna država u kojoj žive pripadnici više od 20 nacionalnih ili etničkih manjina. Neki od njih su teritorijalno grupisani na određena područja države, a neki su rasprostranjeni po celoj teritoriji Srbije.

Diskriminacija na osnovu nacionalne ili etničke pripadnosti u obrazovanju se može ispoljavati u više oblika, međutim najčešći su uvredljivo i ponižavajuće postupanje koje u nekim slučajevima preraste i u fizičko nasilje. Neret-

ko se diskriminacija u obrazovanju ispoljava i kroz oblik koji se naziva povreda načela jednakih prava i obaveza, kada se pripadnicima pojedinih nacionalnih manjina u obrazovanju uskraćuje, na primer, pravo na obrazovanje na maternjem jeziku.

Najčešće su diskriminisani učenici romske nacionalne manjine i to počev od verbalnog vršnjač-

kog nasilja, preko niskih očekivanja od nastavnog osoblja u pogledu postizanja obrazovnih rezultata, do jednog od teških oblika diskriminacije – segregacije. Segregacija postoji kada se učenici u školi i vrtiću razdvajaju na osnovu ličnih svojstava. Segregacija romskih učenika je česta pojava u Srbiji iz različitih razloga. Jedan od osnovnih razloga je što roditelji dece većinske populacije, zbog predrasuda koje imaju o Romima i Romkinjama, ne žele da njihova deca idu u istu školu ili isti razred sa decom romske nacionalnosti. Segregacija se u Srbiji javlja u tri oblika. Najdrastičniji oblik segregacije su tzv. Romske škole – kada se deca i učenici romske nacionalnosti odvajaju u posebne škole ili zgra-

de u okviru jedne škole. Tada većinu ili gotovo većinu učenika čine samo deca romske nacionalnosti. Drugi oblik je odvajanje romske dece u posebna odeljenja, pa u jednoj školi imamo odeljenja koja čine gotovo samo romska deca. Treći slučaj predstavlja izdvajanje romskih učenika u okviru jednog odeljenja, kada učenici u učionici seda razdvojeno, tako da romska deca sede zajedno i to najčešće u poslednjim klupama. Iako poslednja dva oblika segregacije daju mogućnost da se učenici jedne škole, odnosno odeljenja međusobno druže, i ovi oblici segregacije stvaraju jaku razdvojenost među učenicima i podstiče već postojeće predrasude.

DISKRIMINACIJA NA OSNOVU INVALIDITETA, RAZVOJNIH POTEŠKOĆA I ZDRAVSTVENOG STANJA

Učenici mogu biti diskriminisani na osnovu invaliditeta, razvojnih poteškoća i zdravstvenog stanja. Svoj deci je zagarantovano obrazovanje zasnovano na principu jednakosti i dostupnosti u ostvarivanju prava na obrazovanje i vaspitanje, na socijalnoj pravdi i principu jednakih šansi bez diskriminacije. Zakonom je propisano da osoba sa smetnjama u razvoju i invaliditetom ima pravo na obrazovanje i vaspitanje koje uvažava njegove obrazovne i vaspitne potrebe u sistemu obrazovanja i vaspitanja, uz pojedinačnu odnosno grupnu dodatnu podršku u nastavi i učenju ili u posebnoj vaspitnoj grupi ili školi, u skladu sa ovim i posebnim zakonom.

Ipak, u praksi se često dešava da se učenici sa invaliditetom ili razvojnim poteškoća-

ma ne pruža potrebna dodatna podrška u nastavi i učenju, zbog čega oni ne mogu da ostvare pravo na obrazovanje u punom kapacitetu. Zakonom su predviđeni više načina kako se pruža dodatna podrška učenicima sa invaliditetom i razvojnim poteškoćama зависно od konkretnih poteškoća sa kojim se učenik susreće. Tako je nekom dovoljno da ima ličnog pratioca, nekom je potrebno da se prostor u školi učini pristupačnim da se kreće u kolicima, nekom je potreban poseban program za čitanje na računaru, nekom samo udžbenici sa krupnim slovima, nekom je po-

trebno da odgovara usmeno bez pismenih testova, nekom je potrebno da se prilagodi tekst lekcije i mnogo drugih načina.

Često zgrade, hodnici, učionice i toaleti u školama u Srbiji nisu prilagođeni tako da mogu da ih koriste učenici koji se otežano kreću. Školske zgrade imaju puno stepenica, nemaju liftove, vrata od učionica su uska i kroz njih ne mogu da prođu kolica koja koriste učenici sa invaliditetom. Neki učenici nisu mogli da upišu srednju školu koju žele zato što ona nije pristupačna za učenike koji se kreću pomoću kolica, već su morali da upišu onu školu koja jeste.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je u svojoj praksi imao slučajeve diskriminacije dece zbog njihovog zdravstvenog stanja. Neke od ovih učenika su vršnjaci ismevali zbog načina na koji se kreću ili lekova koje uzimaju (učenika koji mora u toku nastave za izmeri nivo šećera u krvi ili da da sebi injekciju insulina).

Primer:

- Vršnjaci su snimali mobilnim telefonom učenicu koja se otežano kreće (gega se dok hoda zbog bolova u stopalima), a potom su delili snimke na svojim grupama i ismevali učenicu (vršnjačko nasilje).

- ! Neke škole su izvršile diskriminaciju tako što su odbile da upišu učenika koji ima bolest zbog koje može da se dogodi da mu u toku nastave pozli ili da izgubi svest (dijabetes i epilepsija), kao i da postave uslov da dete ima pratioca u školi. U nekim školama decu koja imaju alergije nisu hteli da vode na ekskurziju i rekreativnu nastavu.

U školama su diskriminisani i učenici koji žive u porodicama slabijeg imovnog stanja, zbog čega mogu biti izloženi vršnjačkom nasilju. Ovi učenici su u velikom riziku i od nemogućnosti da nastave obrazovanje iz razloga što je potrebno da svojim radom pomognu porodici (sakupljanje sekundarnih sirovina, čuvanje mlađe dece u porodici da bi roditelji mogli da rade i sl.).

Ovde je posebno važno naglasiti da su mnogi učenici u školama izloženi višestrukoj diski-

minaciji – učenici romske nacionalnosti koji žive u neformalnim naseljima, deca sa invaliditetom iz siromašnih porodica.

PRIMER RADIONICE ZA OBJAŠNJENJE POJMA ROD I POL: Da li je škola pristupačna za osobe koje se kreću pomoću kolica? Da li u školi ima učenika sa invaliditetom? Da li ima nastavnika sa invaliditetom?

Da li su omiljena mesta učesnika obuke u gradu (kafići, poslastičarnice, bioskopi, butici, tržni centri...) pristupačni osobama sa invaliditetom? i sl.

DEO 4

**POSLEDICE
DISKRIMINACIJE
U OBRAZOVANJU**

 brazovanje predstavlja jedan od ključnih sistema kroz koji se obezbeđuju prava deteta. Preporuke Komiteta za prava deteta Republiki Srbiji iz 2008. i 2017. godine, kao i podaci prikupljeni iz više različitih istraživanja pokazuju da nisu u potpunosti uspostavljeni mehanizmi pomoću kojih bi se obezbedilo da se prava deteta efikasno ostvaruju u svim oblastima, pa tako ni u obrazovnom sistemu.²

Kada je u pitanju oblast obrazovanja i vaspitanja, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti godinama ukazuje da je potrebno sprovoditi programe za decu u cilju negovanja vrednosti koje promovišu kulturu tolerancije, razumevanja i uvažavanja različitosti, rodne ravnopravnosti, međugeneracijske solidarnosti i nediskriminacije, kroz otklanjanje brojnih uvreženih stereotipa i predrasuda o različitim društvenim grupama i pojavama.

Mnoge studije ukazuju na to da je velika verovatnoća da će deca diskriminaciju doživeti u školi, gde provode većinu svojih budnih sati, od ranog detinjstva do kasne adolescencije, kao i na to da je doživljaj diskriminacije kod dece i mladih snažno povezan sa različitim negativnim posledicama.

Konkretno, učenici koji su izloženi diskriminaciji pokazuju niži nivo samopouzdanja i zadovoljstva životom, kao i simptome beznađa, depresije i anksioznosti. Pored toga, diskrimisana deca često pate od lošijeg zdravlja, imaju lošiju ishranu i rezultate učenja, veće su šanse da dođu u poziciju da budu zatvorena, a imaju i niže stope zaposlenosti i zarade u odrasлом dobu. Zaostaju za svojim vršnjacima, što dalje povećava nejednakost.³

UTICAJ DISKRIMINACIJE NA ŠKOLSKI USPEH I RANO NAPUŠTANJE ŠKOLE

Učenici koji se osećaju diskriminisano često ostvaruju lošiji uspeh u školi u odnosu na vršnjake. Ovo uključuje niže ocene, veće šanse za rano napuštanje škole i manje motivacije za učenjem i zalaganjem u školi. Takođe, utiče na njihovo samopouzdanje i koliko sebe poistovećuju sa svojim uspehom, odnosno ocenama. Diskriminacija od strane nastavnika ima najveći uticaj na ove rezultate, iako diskriminacija od strane vršnjaka takođe doprinosi ovakvim posledicama.⁴

Kada se učenici osećaju diskriminisano, veća je verovatnoća da će biti pod stresom, da osećaju da ne pripadaju svojoj školi i manje su zainteresovani da se zalažu u učenju. Ovo može smanjiti njihovo samopoštovanje i akademski uspeh. Istraživanja pokazuju da čak i kada se uzme u obzir dosadašnji učinak učenika, oni koji doživljavaju diskriminaciju od strane nastavnika često se osećaju manje sposobnima i manje povezanim sa školom.

Rano napuštanje škole i osipanje učenika iz sistema obrazovanja odnosi se na one učenike koji su napustili školu/obrazovni sistem pre sticanja svedočanstva o završenoj osnovnoj školi ili diplome o završenom srednjem obrazovanju. Brojne studije pokazuju da osobe koje prekinu školovanje pre sticanja srednjoškolske diplome teže nalaze posao, češće pribegavaju kriminalu i lakše upadaju u „začarani krug“ socijalne isključenosti. Učenici koji dolaze iz siromašnijih sredina i porodica češće napuštaju školovanje čime smanjuju šanse da sebi obezbede bolje uslove za život.

2 Poseban izveštaj o diskriminaciji dece, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, decembar 2021, <https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2022/03/Poseban-izve%C5%A1aj-o-diskriminaciji-dece-za-web.pdf>

3 Rights Denied The impact of Discrimination on children, UNICEF, november 2022. <https://www.unicef.org/media/130801/file/rights-denied-discrimination-children-EN.pdf>

4 Aprile D. Benner and Sandra Graham, "The Antecedents and Consequences of Racial/Ethnic Discrimination during Adolescence: Does the Source of Discrimination Matter?" Developmental Psychology vol. 49, no. 8 (2013): 1602

U našoj zemlji postoji visoka stopa ne-pohađanja i napuštanja škole što i dalje predstavlja problem za veliki broj učenika u mnogim delovima zemlje; ali i jaz u rav-nopravnosti koji sprečava decu posebno iz grupe koje su u većem riziku od diskriminacije, uključujući decu sa smetnjama u razvoju, decu migrante i tražioce azila, decu iz ruralnih područja, ugroženu i romsku decu da pristupe kvalitetnom obrazovanju.

Učešće u predškolskom, osnovnom, srednjem i stručnom obrazovanju romske dece, posebno devojčica je i dalje na niskom nivou, gde veliki broj romske dece nastavlja da se suočava sa segregacijom u školskom sistemu. Položaj romske dece u obrazovanju i dalje je nepovoljniji u odnosu na decu iz većinske populacije. I dalje veliki procent romske dece napušta školovanje, stopa

tranzicije između osnovne i srednje škole je niska, kao i uključenost dece u programe ranog obrazovanja i sistem predškolskog vaspitanja i obrazovanja.

DRUŠVENA ISKLJUČENOST I DUGOROČNE POSLEDICE DISKRIMINACIJE

Društvena (socijalna) isključenost je proces u kojem su određeni pojedinci ili grupe gurnute na marginu društva i sprečeni da u potpunosti učestvuju u društvu, što je posledica njihovog siromaštva, neadekvatnog obrazovanja ili je rezultat diskriminacije. Ovo ih udaljava od zaposlenja, prihoda i mogućnosti obrazovanja, kao i od socijalnih mreža i aktivnosti u društvu i zajednici. Kvalitetno obrazovanje predstavlja jedan od faktora koji značajno utiče na smanjene socijalne isključenosti. Drugim rečima, obrazovanje ima ključnu ulogu u osiguravanju socijalne uključenosti (jednake mogućnosti i aktivno učestvovanje u društvu).⁵

Socijalna isključenost i odbacivanje vršnjaka su veoma uticajni fenomeni u društvenim interakcijama dece i adolescenata. Isključenje i odbacivanje mogu se desiti iz bezbroj razloga, iako isključenje ne mora uvek imati za cilj da izazove psihičku štetu, socijalna isključenost može naneti štetu u smislu emocionalnog zdravlja, problema u ponašanju, uspeha u školi i niskog samopouzdanja.

Rodni i drugi stereotipi u obrazovanju ograničavaju učeničke potencijale i doprinose povećanju rizika od socijalne isključenosti. Stoga vaspitno-obrazovni sistem mora osigurati senzibiliziran pristup usmeren na podsticanje razvoja interesa, talenata i potencijala svakog učenika neovisno o individualnim i socijalnim razlikama.

Na primer, mladi koji su iskusili diskriminaciju, kao što su isključivanje i odbacivanje, takođe pokazuju veću učestalost upotrebe/zloupotrebe različitih supstanci, rizičnog ponašanja, problema u vezi sa mentalnim zdravljem (kao što je depresija) i negativnih ishoda vezanih za školu u smislu postignuća i izostajanja. Istraživanja takođe pokazuju da adolescenti koji doživljavaju interseksijsku diskriminaciju su u većem riziku da se upuste u samopo-vredivanje i misli o samoubistvu, i da dožive veće stope simptoma depresije od onih koji ne doživljavaju ove oblike unutargrupnih sukoba.⁶

Štaviše, neka istraživanja pokazuju da iskustva diskriminacije u mladosti su u vezi sa simptomima depresije kasnije u životu. Slične asocijacije su identifikovane za vezu između diskriminacije i samopoštovanja, poremećaja spavanja i poremećaja ponašanja, kao što su poremećaj pažnje sa hiperaktivnošću i opozicioni prkosni poremećaj. Reakcije na ovakve stresove mogu izazvati trajne psihološke efekte i dovesti do promena u sociokulturnoj adaptaciji.⁷

5 Socijalna isključenost i obrazovanje, Vesna Jokić, Ksenija Petovar, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd, novembar 2009, <https://raf.arh.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/1104/KPetovarSocijalna.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

6 Causes and Consequences of Social Exclusion and Peer Rejection Among Children and Adolescents Kelly Lynn Mulvey 1, Corey Boswell 1, Jiali Zheng , 2018 <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6085085/#S1>

7 From childhood to adulthood: examining the long-term effects of racial discrimination on mental and physical health, European Public Health Alliance, and Luna Ali, January 2024, <https://epha.org/from-childhood-to-adulthood-examining-the-long-term-effects-of-racial-discrimination-on-mental-and-physical-health/>

deo 5

**PRAVNI OKVIR
ZA BORBU PROTIV
DISKRIMINACIJE**

Republika Srbija je izgradila adekvatan antidiskriminacioni okvir, koji, razumevajući važnost poštovanja ljudskih prava i poštovanja principa ravnopravnosti, obuhvata kako najvažnije univerzalne i regionalne sporazume u ovoj oblasti, tako i čitav niz domaćih propisa iz oblasti zabranе diskriminacije i iz drugih oblasti.

Najviši pravni akt u svakoj državi je ustav. *Ustav Republike Srbije*⁸, članom 21. propisuje da su pred Ustavom i zakonom svi jednaki, da svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije, da je zabranjena svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta. Pored toga, Ustavom je propisano da se ne smatraju diskriminacijom posebne mere koje se mogu uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima.

Ustav uređuje da deca uživaju ljudska prava primereno svom uzrastu i duševnoj zrelosti, svako dete ima pravo na lično ime, upis u matičnu knjigu rođenih, pravo da sazna svoje poreklo i pravo da očuva svoj identitet. Deca su zaštićena od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja, a deca rođena izvan braka imaju jednaka prava kao deca rođena u braku. Prava deteta i njihova zaštita uređuju se zakonom (član 64).

Roditelji imaju pravo i dužnost da izdržavaju, vaspitavaju i obrazuju svoju decu, i da su u tome su ravnopravni (član 65). Sva ili pojedina prava mogu jednom ili oboma roditeljima biti oduzeta ili ograničena samo odlukom suda, ako je to u najboljem interesu deteta, u skladu sa zakonom.

Majci se pruža posebna podrška i zaštita pre i posle porođaja, a posebna zaštita pruža se deci o kojoj se roditelji ne staraju i deci koja

su ometena u psihičkom ili fizičkom razvoju. Deca mlađa od 15 godina ne mogu biti zapošlena niti, ako su mlađa od 18 godina, mogu da rade na poslovima štetnim po njihovo zdravlje ili moral (član 66. Ustava).

Roditelji i zakonski staraoci imaju pravo da svojoj deci obezbede versko i moralno obrazovanje u skladu sa svojim uverenjima (član 43. Ustava).

Svako ima pravo na obrazovanje (član 71. Ustava). Osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno, a srednje obrazovanje je besplatno. Svi građani imaju, pod jednakim uslovima, pristup visokoškolskom obrazovanju. Uspešnim i nadarenim učenicima slabijeg imovnog stanja obezbeđuje se besplatno visokoškolsko obrazovanje, u skladu sa zakonom.

Republika Srbija je usvojila i mnoge međunarodne konvencije čime su one postale sastavni deo pravnog poretka naše države i imaju istu snagu kao naši domaći zakoni.

Najznačajnije međunarodne konvencije koje su od značaja za zaštitu od diskriminacije jesu: Povelja Ujedinjenih nacija, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Konvencija UN o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o pravima deteta, Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, Okvirna konvencija Saveza Evrope o zaštiti nacionalnih manjina, Konvencija Saveza Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, poznatija kao Istanbulска konvencija.

Ustavna zabrana diskriminacije bliže je razrađena **Zakonom o zabrani diskriminacije**⁹,

8 „Službeni glasnik RS”, broj 98/06

9 „Službeni glasnik RS”, br. 22/09 i 52/21

koji na detaljan način uređuje opštu zabranu diskriminacije, oblike i slučajeve diskriminacije, kao i postupak zaštite od diskriminacije i koji je u najvećoj meri harmonizovan sa propisima Evropske unije koji uređuje ovu oblast. O pojmu i oblicima diskriminacije više možete pročitati u odeljku 2 ovog priručnika.

Ovim zakonom je predviđeno da svako ima pravo na predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje i stručno sposobljavanje pod jednakim uslovima, da je zabranjeno licu ili grupi lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, otežati ili onemogućiti upis u vaspitno-obrazovnu ustanovu, ili isključiti ih iz ovih ustanova, otežati ili uskratiti mogućnost praćenja nastave i učešća u drugim vaspitnim, odnosno obrazovnim aktivnostima, razvrstavati učenike po ličnom svojstvu, zlostavljati ih i na drugi način neopravdano praviti razliku i nejednako postupati prema njima. Takođe je zabranjena diskriminacija vaspitnih i obrazovanih ustanova koje obavljaju delatnost u skladu sa zakonom i drugim propisom, kao i lica koja koriste ili su koristili usluge ovih ustanova (član 19.).

Kao poseban slučaj diskriminacije, članom 22. Zakona o zabrani diskriminacije uređena je diskriminacija dece tako da svako dete, odnosno maloletnik ima jednaka prava i zaštitu u porodici, društvu i državi, bez obzira na njegova ili lična svojstva roditelja, staratelja i članova porodice. Zabranjeno je diskriminisati dete, odnosno maloletnika prema zdravstvenom stanju, invaliditetu, seksualnoj orientaciji, rodnom identitetu, polnim karakteristikama, etničkom poreklu, nacionalnoj pripadnosti, bračnom, odnosno vanbračnom rođenju, javno pozivanje na davanje prednosti deci jednog pola u odnosu na decu drugog pola, kao i pravljenje razlike prema zdravstvenom stanju, imovnom stanju, profesiji i drugim obeležjima društvenog položaja, aktivnostima, izraženom mišljenju ili uverenju detetovih roditelja, odnosno staratelja i članova porodice.

Zabrana diskriminacije je regulisana i **Zakonom o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom¹⁰** kojim je, između ostalog, predviđena i zabrana diskriminacije zbog in-

validiteta na svim nivoima vaspitanja i obrazovanja (član 18) koja obuhvata:

- uskraćivanje prijema deteta predškolskog uzrasta, učenika, odnosno studenta sa invaliditetom u vaspitnu odnosno obrazovnu ustanovu koja odgovara njegovom prethodno stečenom znanju, odnosno obrazovnim mogućnostima;
- isključenje iz vaspitne, odnosno obrazovne ustanove koju već pohađa dete predškolskog uzrasta, učenik, odnosno student sa invaliditetom iz razloga u vezi sa njegovim invaliditetom;
- postavljanje neinvalidnosti kao posebnog uslova za prijem u vaspitnu odnosno obrazovnu ustanovu, uključujući podnošenje uverenja o zdravstvenom stanju i prethodnu proveru psihofizičkih sposobnosti, osim ako je taj uslov utvrđen u skladu sa propisima kojima se uređuje oblast obrazovanja.

Diskriminacijom u obrazovanju zbog invaliditeta, u skladu sa članom 19. ovog zakona, ne smatra se:

- provera posebnih sklonosti dece predškolskog uzrasta, učenika i studenata, odnosno kandidata za upis u vaspitnu odnosno obrazovnu ustanovu prema određenom nastavnom predmetu ili grupi predmeta, njihovih umetničkih sklonosti ili oblika posebne darovitosti;
- organizacija posebnih oblika nastave, odnosno vaspitanja za učenike, odnosno decu predškolskog uzrasta, koji zbog nedovoljnih intelektualnih sposobnosti ne mogu da prate redovne nastavne sadržaje, kao i upućivanje učenika, odnosno dece predškolskog uzrasta u te oblike nastave, odnosno vaspitanja, ako se upisivanje vrši na osnovu akta nadležnog organa kojim je utvrđena potreba za takvim oblikom obrazovanja učenika, odnosno deteta predškolskog uzrasta.

Kao posebno težak oblik diskriminacije zbog invaliditeta zakon podrazumeva uznemiravanje, vređanje i omalovažavanje deteta sa inva-

10 „Službeni glasnik RS”, br. 33/06 i 13/16

liditetom predškolskog uzrasta, učenika, odnosno studenta zbog njegovog invaliditeta, kada te radnje vrši vaspitač, nastavnik ili drugo lice zaposleno u vaspitnoj, odnosno obrazovnoj ustanovi.

Zabrana diskriminacije regulisana je i čitavim nizom drugih propisa, poput: *Zakona o socijalnoj zaštiti*¹¹, *Zakona o mladima*¹², *Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina*¹³, *Zakona o sportu*¹⁴, *Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma*¹⁵, *Zakona o upotrebi znakovnog jezika*¹⁶, *Zakona o rodnoj ravnopravnosti*¹⁷, *Zakona o sprečavanju nasilja u porodici*¹⁸ i dr, a za položaj dece od posebnog značaja su propisi iz oblasti obrazovanja i vaspitanja.

Osnove sistema obrazovanja i vaspitanja koje obuhvata predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i vaspitanje, kao i obrazovanje odraslih, regulisano je **Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja**¹⁹. Ovim zakonom je propisano da svi imaju pravo na obrazovanje i vaspitanje i da su jednaki u ostvarivanju ovog prava.

Takođe, i ovim zakonom je propisana zabrana diskriminacije i diskriminatornog postupanja, kojim se na neposredan ili posredan, otvoren ili prikriven način, neopravdano pravi razlike ili nejednako postupa, odnosno vrši propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lice ili grupe lica, otvoren ili prikriven način, po bilo kom osnovu. Propisane su i obaveze ustanova za zaštitu od diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, kao i načini sprovođenja preventivnih i interventnih mera.

I drugim zakonima koji se odnose na obrazovanje propisana je zaštita dece i učenika od diskriminacije: *Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju*²⁰, *Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju*²¹, *Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju*²², *Zakon o visokom obrazovanju*²³, *Zakon o dualnom obrazovanju*²⁴, *Zakon o učeničkom i studentskom standardu*²⁵.

Dva najvažnija pravilnika koja primenjuje ustanova obrazovanja su **Pravilnik o bližim kriterijumima za prepoznavanje oblika diskriminacije od strane zaposlenog, deteta, učenika ili trećeg lica u ustanovi obrazovanja i vaspitanja**²⁶, kojim se propisuju bliži kriterijumi za prepoznavanje oblika diskriminacije u ustanovama obrazovanja i vaspitanja.

Drugi važan pravilnik koji ustanova obrazovanja mora da primenjuje je **Pravilnik o postupanju ustanove u slučaju sumnje ili utvrđenog diskriminatornog ponašanja i vredanja ugleda, časti ili dostojanstva ličnosti**²⁷, kojim se propisuje postupanje ustanove kada se posumnja ili utvrdi diskriminatoryno ponašanje, zatim načini sprovođenja preventivnih i interventnih aktivnosti u slučaju diskriminacije, obaveze i odgovornosti deteta, učenika, odraslog, roditelja, odnosno drugog zakonskog zastupnika, zaposlenog, trećeg lica u ustanovi, organa i tela ustanove i druga pitanja od značaja za zaštitu od diskriminacije.

11 „Službeni glasnik RS”, broj 24/11

12 „Službeni glasnik RS”, broj 50/11

13 „Službeni list SRJ”, br. 11/02, „Službeni list SCG”, br. 1/03 – Ustavna povelja i „Službeni glasnik RS”, br. 72/09 – dr. zakon, 97/13 – US i 47/18

14 „Službeni glasnik RS”, broj 10/16

15 „Službeni glasnik RS”, br. 45/91, 53/93, 48/94, 101/05 – dr. zakon, 30/10, 47/18 i 48/18 – ispravka

16 „Službeni glasnik RS”, broj 38/15

17 „Službeni glasnik RS”, broj 52/21

18 „Službeni glasnik RS”, broj 94/16

19 „Službeni glasnik RS”, br. 88/17, 27/18 - dr.zakon, 10/19, 27/18 – dr.zakon, 6/20, 129/21, 92/23 i 19/25)

20 „Službeni glasnik RS”, br. 18/2010, 101/2017, 113/2017 – dr. zakon, 95/2018 – dr. zakon, 10/2019, 86/2019 – dr. zakon, 157/2020 – dr. zakon, 123/2021 – dr. zakon, 129/2021 i 19/2025 – dr. zakon

21 „Službeni glasnik RS”, br. 55/2013, 101/2017, 10/2019, 27/2018 – dr. zakon, 129/2021, 92/2023 i 19/2025

22 „Službeni glasnik RS”, br. 55/2013, 101/2017, 27/2018 – dr. zakon, 6/2020, 52/2021, 129/2021, 129/2021 – dr. zakon, 92/2023 i 19/2025

23 „Službeni glasnik RS”, br. 88/2017, 73/2018, 27/2018 – dr. zakon, 67/2019, 6/2020 – dr. zakon, 11/2021 – autentično tumačenje, 67/2021, 67/2021 – dr. zakon, 76/2023 i 19/2025

24 „Službeni glasnik RS”, br. 101/2017, 6/2020 i 76/2023

25 „Službeni glasnik RS”, br. 18/2010, 55/2013, 27/2018 – dr. zakon i 10/2019

26 „Službeni glasnik RS”, broj 22/16

27 „Službeni glasnik RS”, broj 65/18

DEO 6

MEHANIZMI ZAŠTITE
OD DISKRIMINACIJE

POVERENIK ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI

Sa ciljem zaštite od diskriminacije i unapređenja ravnopravnosti, Zakonom o zabrani diskriminacije je ustanovljen **Poverenik za zaštitu ravnopravnosti**, kao nezavisan, samostalan i specijalizovan državni organ.

Poverenik je ovlašćen da:

- pruža informacije i savetuje lice koje smatra da je pretrpelo diskriminaciju;
- postupa po pritužbama zbog diskriminacije, daje mišljenja i preporuke u konkretnim slučajevima i izriče mere;
- podnosi tužbe i prekršajne postupke zbog povrede prava iz zakona;
- podnosi godišnje i posebne izveštaje Narodnoj skupštini o stanju u oblasti zaštite ravnopravnosti;
- upozorava javnost na najčešće, tipične i teške slučajeve diskriminacije;
- prati sprovođenje zakona i drugih propisa, inicira donošenje ili izmenu propisa i daje mišljenje o odredbama nacrta zakona i drugih propisa u cilju unapređenja ravnopravnosti i zaštite od diskriminacije;
- uspostavlja i održava saradnju sa organima javne vlasti i organizacijama na teritoriji Srbije, regionalnim, međunarodnim i drugim telima;
- upućuje preporuke mera organima javne vlasti i drugim licima za ostvarivanje ravnopravnosti i zaštite od diskriminacije;
- sarađuje sa udruženjima, koja imaju interes za učešće u borbi protiv diskriminacije;

- organizuje, odnosno sprovodi nezavisna istraživanja, objavljuje stručne publikacije, obaveštenja i informacije i obavlja i druge poslove.

Postupak pred Poverenikom se pokreće na osnovu **pritužbe**, koju može podneti svako lice, pa i dete ukoliko smatra da je diskriminisano. Bitno je naglasiti da je ovaj postupak potpuno besplatan. Pritužba se podnosi u pisanoj formi i mora da sadrži podatke o tome ko je diskriminisan, od strane koga je diskriminisan, opis diskriminatornog akta i dokaze o pretrpljenom aktu diskriminacije (isprave, svedoci i dr.). Takođe je važno da pritužba mora biti potpisana.

Poverenik u postupku po pritužbi utvrđuje da li je došlo do povrede prava na ravnopravnost i donosi mišljenje koje može da sadrži preporuku na koji način da se otkloni diskriminatory postupanje i njegove posledice.

VAŽNO: U slučaju da posumnjaš na diskriminaciju, obrati se razrednom starešini, bilo kom profesoru, psihologu, pedagogu, a možeš da podnesesi i pritužbu Povereniku.

Radi olakšavanja postupka podnošenja pritužbe, postoji odgovarajući obrazac koji je dostupan na različitim jezicima, ali i u formi pristupačnoj deci, na sajtu Poverenika - <https://ravnopravnost.gov.rs/diskriminacija/prituba-zbog-diskriminacije/>.

PRAVOPRANITELJICA ZA RAVNOPRAVNOST POLOVA

Ostale zemlje u regionu takođe imaju nacionalna tela koja su mehanizmi zaštite od diskriminacije.

U Republici Hrvatskoj, u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova, Pravopraniteljice za ravnopravnost polova deluje nezavisno i samostalno i prati sprovođenje Zakona o ravnopravnosti polova i drugih propisa koji se odnose na ravnopravnost polova u Hrvatskoj.

Pravopraniteljica za ravnopravnost polova postupa po pritužbama građana na diskriminaciju na osnovu pola, bračnog ili porodičnog statusa i seksualne orijentacije. Razmatra slučajevе povreda načela ravnopravnosti polova, slučajevе diskriminacije pojedinaca ili grupa lica koje su izvršili organi državne uprave, jedinice organa lokalne i područne (regionalne) samouprave i drugi organi sa javnim ovlašćenjima, zaposleni u ovim organima i druga pravna i fizička lica.

U obavljanju poslova iz svog delokruga, Pravopraniteljica je ovlašćena da upozorava, predlaže i daje preporuke. Tela kojima su upućena upozorenja, predlozi i preporuke dužna su pisanim putem obavestiti Pravopraniteljicu o onome što su preduzeli u skladu s njima najkasnije u roku od 30 dana od dana prijema upozorenja/predloga/preporuke. U slučaju nepostupanja po zahtevu ili u slučaju nedostavljanja obaveštenja u propisanom roku, Pravopraniteljica može tražiti sprovođenje nadzora od tela koje obavlja nadzor nad njihovim radom.

Ukoliko pravopraniteljica u vršenju svojih dužnosti sazna za povredu odredaba Zakona o ravnopravnosti polova sa obeležjima krivičnog dela, podneće prijavu nadležnom državnom tužilaštvu. Ukoliko oceni da je povređen princip rodne ravnopravnosti, ima pravo da podnese predlog za pokretanje postupka za ocenu saglasnosti zakona sa ustavom, odnosno saglasnosti drugih propisa sa ustavom i zakonom.

Više o Pravopraniteljici za ravnopravnost polova možete se informisati na sajtu <https://www.prs.hr/cms>

Primer:

- Pravopraniteljica za ravnopravnost polova je postupala po žalbi u vezi sa udžbenikom „Politika i ekonomija“ za četvrti razred srednje škole. Žalba se odnosila na tekstualni i grafički doprinos na temu žena u politici. Nakon pregleda udžbenika utvrđeno je da udžbenik u celini sadrži koristan, informativan i afirmativan sadržaj o pitanjima vezanim za ljudska prava i rodnu ravnopravnost. Međutim, utvrđeno je i da su žene primetno nedovoljno zastupljene i prikazane na neprimeren način, s obzirom na to da su od 5 slika koji prikazuju ljude u politici, muškarci prikazani kao političari na četiri, a žene na jednoj, pod nazivom „Žene u politici“, pri čemu je izabrana fotografija na kojoj je političarka sa namrštenim izrazom lica kao da prigovara i „pometuje“. Najveći problem je nespretno formulisan tekst uz fotografiju, koji je otvoren za tumačenje u rodno neafirmativnom kontekstu, budući da pitanja „da li želite žene u politici?“ i „koje su moguće prednosti i mane angažovanja žena u politici?“ učenike navode da razmisle o negativnim aspektima angažovanja žena u politici i sugerise im se da je razumljivo i potpuno legitimno odmeriti argumente „za“ i „protiv“ i preispitivati da li treba podsticati veću zastupljenost žena u politici, dok se isto ne dovodi u pitanje za muškarce.
- Na ovaj način, žene u politici se doživljavaju kao strano telo i neobičan fenomen koji treba analizirati u kontekstu poželjnosti njihove zastupljenosti.
- Poverenica je preporučila ministarstvu i izdavaču da se istaknuti delovi u novom izdanju udžbenika promene. Izdavač je usvojio preporuku, obavestivši ombudsmana da su u novom 3. izdanju udžbenika sporna pitanja zamenjena novim pitanjima: „Sa kojim preprekama se žene suočavaju pri ulasku u politiku? Kako se može promovisati učešće žena u politici?“, dok je sličnvi pristup „Žena u politici“ zamenjen prikladnijom fotografijom.

PRILOG PREDLOG RADIONICA

IGRA ULOGA

Smisao ove vežbe jeste da se kroz igru i zamenu uloga, „koračanjem u tuđim cipelama”, deci približi značaj poštovanja ravnopravnosti. Kroz praktičnu vežbu omogućava im se da sagledaju nejednake pozicije različitih ljudi u društvu, kao i da uvide značaj posebnih (afirmativnih) mera koje je potrebno primeniti kako bi se ot-klonile postojeće nejednakosti i postigla stvarna ravnopravnost i jednake šanse za sve u društvu (bez obzira na pol, godine starosti, nacionalnu pripadnost, boju kože, veroispovest, imovno stanje, fizički izgled, zdravstveno stanje, pretke, bračni i porodični status, genetske osobenosti, članstvo u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama, itd).

Vežba započinje tako što edukator podeli učesnicima radionice uloge. Svi stoje u vrsti, jedan pored drugog (blago razmaknuti), a ispred sebe treba da imaju dovoljno prostora za kretanje.

ULOGE:

1. devojčica 12 godina, iz Sirije, živi u kampu za izbeglice, slabo govori srpski jezik i ne ide u školu;
2. dečak 13 godina, Rom, živi u neformalnom naselju van grada, sa roditeljima

sakuplja sekundarne sirovine (karton i staro gvožđe), često izostaje iz škole;

3. devojčica 15 godina, oštećenog vida, ide u specijalnu školu za decu sa oštećenim vidom koja nije u njenom gradu pa živi u internatu;
4. dečak 9 godina, kreće se pomoću invalidskih kolica, ima ličnog pratioca;
5. devojčica 15 godina, živi u udaljenom planinskom selu, do škole svakodnevno pešači i koristi međumesni autobus, pošto se škola nalazi u drugom mestu.
6. dečak 16 godina, sin predsednika opštine, odličan učenik i uspešan sportista;
7. devojčica 12 godina, odlična učenica, živi u malom mestu sa majkom koja radi u trgovini;
8. možeš dodati još sličnih uloga koje oslikavaju položaj u kojem se nalaze pojedinci učenici, po potrebi...

Nakon što su uloge podeljene, edukator čita jednu po jednu tvrdnju, odnosno situaciju iz svakodnevnog života. Nakon svake pročitane tvrdnje, pravi pauzu, poziva decu koja igraju uloge da istupe korak unapred ukoliko se

ta tvrdnja odnosi na njih, odnosno na ulogu koja im je dodeljena. Ukoliko se tvrdnja ne odnosi na njih, treba da ostanu na svom mestu. Edukator vodi računa da su deca razumela smisao tvrdnje, dodatno pojašnjava i usmerava tok vežbe. Može pozvati i ostalu decu, ukoliko ih ima u publici, da nakon svake tvrdnje i kretanja učesnika prokomentarišu situaciju.

Eduaktor ima i ulogu „testera“, osobe kojoj su sve navedene mogućnosti dostupne, i nakon svake tvrdnje istupa po jedan korak unapred (vodi računa da ispred sebe ima dovoljno prostora da može da napravi ukupno 10 koraka, kao i da veličina koraka dece bude ujednačena).

TVRDNJE:

1. Mogu samostalno, bez ičije pomoći da odem do škole.
2. Bez teškoća pratim redovnu nastavu.
3. Bez problema mogu da idem kod lekara kada sam bolestan/a.
4. Mogu samostalno i slobodno da uđem u autobus, kada kupim kartu.
5. Uveče bez straha šetam ulicom sam/sama.
6. U slobodno vreme mogu da idem u biblioteku i iznajmljujem knjige.
7. Svakog leta sa porodicom idem na more.
8. Često sa porodicom idem u Mc Donalds na sladoled.
9. Imam nove patike/jaknu.
10. Često zajedno sa drugarima igram fudbal/košarku (neki sport).

Kada su sve tvrdnje pročitane, trebalo bi da postoji znatna razlika u pozicijama na kojima se sada nalaze učesnici vežbe u odnosu na „testera“. Edukator treba da obrazloži zašto su sada drugačije startne pozicije, u odnosu na početak vežbe. Sa učesnicima vežbe i decom iz publike prodiskutovati kako određene razlike među ljudima proizvode barijere koje

utiču na ograničenje uživanja pojedinih prava, i određene svakodnevne situacije/tvrđnje čije se uživanje gotovo podrazumeva (u slučaju „testera“), za određene društvene grupe predstavlja izazov.

Primera radi, tvrdnja „*Mogu samostalno, bez ičije pomoći da odem do škole*“ predstavlja izazov za dečaka u invalidskim kolicima, ali i za devojčicu oštećenog vida (za devojčicu koja živi u udaljenom planinskom selu, takođe, u određenoj meri).

Tvrđnja „*Bez teškoća pratim redovnu nastavu*“ ne odnosi se na devojčicu migrantkinju koja slabo govori srpski jezik, devojčicu u specijalnoj školi kojoj su potrebni udžbenici na Brajevom pismu, kao i drugi prilagođeni nastavni materijali, bez kojih ne može bez teškoća da prati nastavu.

Odlazak lekaru bez problema nije moguće deci iz izbegličkog kampa i neformalnog naselja, neretko i za decu koja žive u ruralnim krajevima u kojima se ne nalaze zdravstvene ustanove, dok je usled nepristupačnosti javnih površina i vozila samostalna vožnja javnim prevozom upitna za decu sa različitim vrstama invaliditeta (uloga 3 i 4).

Mogućnost bezbednog kretanja po mraku izvesno se ne odnosi na devojčicu koja živi u udaljenom mestu, ali i devojčicu iz izbegličkog kampa.

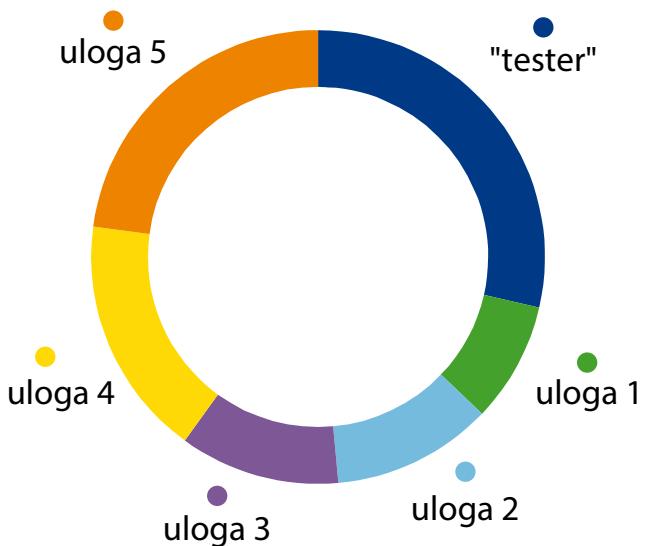
Mogućnosti koje deca imaju u okviru slobodnog vremena uslovljena su i imovnim stanjem njihovih porodica. Odlazak na more, nova garderoba, a za pojedinu grupu dece i odlazak u restoran/poslastičarnicu, ograničen je i često nije dostupan. Deca sa invaliditetom često nemaju mogućnost da učestvuju u vannastavnim i drugim slobodnim aktivnostima (sport i slično), što usled arhitektonskih barijera, što usled neprilagođenih programa fakultativnih aktivnosti u kojima bi mogla da učestvuje i deca iz ove društvene grupe.

Upravo je to smisao posebnih ili afirmativnih mera koje se uvode da bi se obezbedilo da osobe ili grupe ljudi koji su u lošijem i neravноправnom položaju u pogledu mogućnosti da se zaposle, školuju, napreduju do uticajnih položaja i dr. budu potpuno ravnopravni. To znači da se putem posebnih mera tim lju-

dima i grupama ljudi daje izvesna prednost kako bi došli na istu „startnu poziciju“ koju imaju ostali građani (npr. posebno označena parking mesta za osobe sa invaliditetom, olakšice za studiranje Roma i Romkinja i dr).

Važno je baviti se i sistemskim problemima koji uzrokuju diskriminaciju i nejednake mogućnosti za pojedine osobe u društvu - raditi na pristupačnosti objekata i javnih površina radi olakšanog kretanja osoba sa invaliditetom (pristupne rampe, liftovi, obaranje ivičnjaka...), prilagođeni udžbenici i nastavni materijali (publikacije na Brajevom pismu, na jezicima nacionalnih manjina, tumači za znakovni jezik za osobe oštećenog slуха...), kontinuitet i obuhvat korisnika socijalnih usluga (personalni asistenti, materijalna pomoć za socijalno ugrožene...), socijalna inkluzija i inkluzija u obrazovnom sistemu (kvalitativna i kvantitativna podrška), dostupnost zdravstvenih usluga itd.

STARTNE POZICIJE

STEREOTIPI I PREDRASUDE²⁸

Trajanje igre 90 minuta

CILJEVI:

- Uočiti načine na koje se opažaju različitosti.
- Uočiti mehanizme nastajanja stereotipa, brzine kojom se vrše generalizacije.
- Uočiti načine na koje stereotipi deluju: kako način na koji nas drugi opažaju utiče na to kako opažamo sebe.
- Razlikovanje opservacije od interpretacije kao način za prevazilaženje stereotipnog mišljenja.

MATERIJAL ZA RAD:

- Zvonce/pištaljka,
- stikeri u tri boje,
- pravila ponašanja svake od tri kultura,
- izvodi "O predrasudama i stereotipima", "Proces nastajanja stereotipa i predrasuda", "Funkcije predrasuda i stereotipa".

OPIS AKTIVNOSTI

1. Dajte učesnicima da izvlače stikere različitih boja (tri boje) i recite im da se na osnovu njih podele u tri grupe. Neka svaka grupa stane u određeni deo prostora što dalje jedni od drugih.
2. Neka stikere zalepe tako da budu vidljivi i objasnite im da im oni pomažu da se razlikuju i budu prepoznatljivi.
3. Objasnite im da svaka grupa predstavlja po jednu kulturu, a zatim svakoj

28 Pojedine igre preuzete su iz priručnika Za razliku bogatiji, dostupno na: https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/za_razliku_bogatije.pdf

grupi posebno i pravila ponašanja u toj kulturi, tako da drugi ne čuju. Možete svakoj grupi dati i ceduljicu sa opisom ponašanja. Važno je da naglasite da svi moraju da se pridržavaju napisanog na cedulji i da šta god se dešavalо treba da se drže pravila svoje kulture.

5. Dajte svakoj grupi po par minuta da se pripremi.
6. Kada su svi spremni, objasnите im da sve tri kulture kreću u šetnju s ciljem da se upoznaju s drugima i pitaju sagovornike ono što ih interesuje, a da pri tome ne odstupe od pravila svoje kulture. Mogu slobodno da se kreću, susreću s kim god žele i razmenjuju o čemu god hoće.
7. Povremeno pravite zvuk zvonom (pištaljkom). Pustite da aktivnost traje 10 do 15 minuta (dužina aktivnosti je i stvar procene voditelja, može da traje i duže i kraće, u zavisnosti od reakcija učesnika, ali ne kraće od 10 minuta).
8. Kada se igra završi zamolite učesnike da se vrati u svoje grupe i zapišu zapažanja o drugim dvema grupama (koga su sreli, kakvi su ti...) kao i da daju imena drugim kulturama.
9. Zamolite ih i da napišu nešto o sebi, svojoj kulturi, kakvi su oni i kako bi mogli da se zovu.
10. Organizujte razmenu u velikoj grupi tako što će svaka grupa da govori o drugima. Sve što kažu vi zapišite na čartu. Dok jedna grupa govori, drugi bi trebalo da čute i slušaju.
11. Kada se završi sa razmenom, neka svaka grupa govori o sebi, a vi zapisujte.
12. Pozovite učesnike da komentarišu dobijene liste, da objasne kako su zaključivali o drugima, odakle im toliko podataka, na osnovu čega su zaključivali i sl.
13. Rezimirajte aktivnost tako što ćete im objasniti da stereotipi nastaju na osnovu neke istine oko koje se vrše generalizacije koje se kao grozdovi grupišu u predrasude. Funkcija stereotipa je pre

svega u tome da olakšaju razumevanje realnosti razvrstavanjem pojava u kategorije, koje nastaju generalizovanjem.

Kroz interpretaciju i generalizaciju istina, stereotipi se formiraju kao zaštita koja prerasta u ograničenje; uvedite komentare o razlikovanju opažanja od tumačenja, kao pojam pozitivnih stereotipa (podeliti im materijal o tome i prokomentarisati ga).

Ponašanja pripadnika različitih kultura

Ponašanje pripadnika 1. kulture:

- odbroje u sebi do 6 pre nego što kažu nešto;
- na zvuk zvona (pištaljke) začute i osluškuju;
- na pitanje "Kako si?" pokriju oči rukama.

Ponašanje pripadnika 2. kulture:

- čim nekog sretnu, pitaju "Kako si?" i unose se u lice sagovorniku;
- na zvuk zvona (pištaljke) protežu se (prave pozdrav suncu);
- kad sagovornik govori tiho ili čuti postaju bučni, viču da bi uspostavili kontakt.

Ponašanje pripadnika 3. kulture:

- govore tiho;
- na zvuk zvona (pištaljke) poklone se duboko;
- drže distancu od pola metra od sagovornika (izmiču se).

Tri koraka:

1. Stvaranje "upadljivih" kategorija - kada upoznajemo ljudi, mi se usmeravamo na karakteristike koje su "najupadljivije", zanemarujući pri tom ostale.
2. Pravljenje netačnih generalizacija o grupi (stereotipi i predrasude) – na osnovu tih upadljivih atributa donosimo zaključke o osobi i generalizujemo na grupe kojima ona pripada. Predrasude i stereotipi dovode do pogrešnih gene-

ralizacija o pojedincima kada verujemo da su grupe kojima pripadaju homogene. Ovaj način mišljenja uskrađuje pravo na različitost.

Kada realnost nije u skladu sa predrasudama i stereotipima koje imamo, onda smo skloni da "falsifikujemo realnost", da bismo i dalje zadržali ono u šta želimo da verujemo.

3. Tretiranje ljudi na različite načine u skladu sa tim zaključcima (diskriminacija).

LEJLA I MUHAMED

Trajanje igre: 90 minuta

Ciljevi:

- Sticanje uvida u značaj konteksta i njegovu ulogu u posmatranju, razumevanju i formiranju stavova.
- Sticanje uvida u važnost izlaženja iz utvrđenih okvira tumačenja realnosti.
- Osvešćivanje teškoća u interpretiranju podataka na osnovu nedovoljnih informacija.
- Uočavanje kako interpretacije ograničavaju pravo spoznавање ljudi, događaja i sveta oko nas.

Materijal za rad:

- Lejla i Muhamed, priča 1
- Lejla i Muhamed, priča 2

Opis aktivnosti:

1. Recite učesnicima da će im pročitati jednu priču. Dok čitate, uporedno ilustrujte sadržaj priče (nije na odmet da svako dobije svoj primerak priče, da bi kasnije kod procenjivanja svako za sebe mogao još jednom da pročita).

2. Posle čitanja zamolite učesnike da svako za sebe rangira likove. Najnegativniji lik dobija rang 1, a najpozitivniji 5.

3. Napravite veliku tabelu, u koju su upisana imena učesnika i likova iz priče. Neka svaki učesnik glasno pročita svoje rangove, a vi ih upišite u tabelu.

4. Podelite učesnike na osnovu sličnosti rangova u male grupe i recite im da u grupama definišu kriterijume po kojima je koji lik dobio određeni rang.

5. Tada im saopštite da imate nove podatke o Lejli i Muhamedu i da bi voleli da ih pokažete učesnicima. Svakom učesniku dajte priču br. 2 i neka je sami pročitaju.

6. Dajte im malo vremena za spontanu reakciju, za smeh, ljutnju, nevericu.

7. Zamolite ih da ostanu u malim grupama i razgovaraju o tome da li bi im rangovi posle novih informacija ostali isti. Šta bi promenili?

8. Organizujte razmenu u velikoj grupi: Pitajte ih da li su nešto promenili ili ne? Šta su promenili? Zašto? Kako su došli do rangova posle čitanja prve priče, šta ih je navelo da na ovaj način procene likove, a šta ih navodi da to sada me-

- njaju? Da li i sada mogu sa sigurnošću da tvrde da znaju šta se dešava u priči? Kako ono što opažamo ili čujemo imenujemo i osmišljavamo? Kada bi imali još neki podatak šta bi se desilo?
9. Podstaknite ih da se sete nečeg sličnog iz ličnog iskustva (profesionalnog ili privatnog) ili nečega iz okruženja. Neka to kratko razmene u parovima.
 10. Prokomentarišite kako često imamo pogrešne prepostavke kada imamo u vidu samo deo slike, kako je važno sagledati celinu da bi se donosili zaključci. Podsetite ih da je važno da vodimo računa o čitavom kontekstu kada donosimo zaključke i da budemo svesni da često nemamo sve podatke kada donosimo zaključke. Važno je da se prema zaključcima odnosimo kao prema hipotezama koje proveravamo, a ne kao jednim i isključivim istinama (pošto ne možemo nikada biti sigurni da sagledavamo celu sliku). Nikada se ne možemo potpuno oslobođiti predrasuda i stereotipa, važno je da se uzdržimo od reakcija dok ne proverimo svoje prepostavke. Takođe naglasite kako kulturološka prizma boji našu reakciju (npr. ako osuđujemo Lejlino ponašanje, onda i sve druge likove procenjujemo u odnosu na nju i njen rang...).

PRIČE:

LEJLA I MUHAMED (1)

Nil je velika, dugačka reka u kojoj živi mnogo krokodila, a samo nekoliko mostova postoji preko kojih se reka može preći.

LEJLA živi na obali reke. LEJLA ima 17 godina i ludo je zaljubljena u MUHAMEDA koji živi sa druge strane reke. LEJLA je odlučila da poseti svoju ljubav i zato odlazi kod AHMEDA i moli ga da je preveze na drugu obalu. Iako AHMED ima i vremena i čamac, on ne želi da preveze LEJLU.

LEJLA ne odustaje i zato odlazi kod TARIKA i moli ga da je on prebací na drugu stranu reke.

TARIK pristaje, ali samo pod uslovom da LEJLA provede noć sa njim i da krenu rano ujutru. I tako je bilo. LEJLA je toliko želela da vidi MUHAMEDA da je pristala da provede noć sa TARIKOM i u rano jutro on ju je prevezao na drugu obalu.

LEJLA je sva srećna otrčala u zagrljaj voljenog i ispričala mu kakve je sve poteškoće imala dok je stigla do njega. MUHAMED ju je otereo od sebe.

LEJLA je sva tužna šetala uz obalu reke, boreći se sa suzama. Tada je srela DŽAFARA. DŽAFAR ju je pitao zašto plače i zašto je tužna. LEJLA mu je ispričala svoju priču.

DŽAFAR je otišao kod MUHAMEDA i dva puta ga snažno udario u lice ne rekavši ni reč.

LEJLA I MUHAMED (2)

Lejla je sedamnaestogodišnja gimnazijalka, a Muhamed je njen profesor. On je srećno oženjen. Ahmed je takođe profesor u istoj gimnaziji, Muhamed je njegov kolega. Tarik je Lejlin deda koji dugo nije video svoju omiljenu unuku. Njih dvoje su proveli celu noć zajedno pijuci čaj i pričajući. Džafar je ubica psihopata – luda je sreća da je samo udario Muhameda u lice.

ASOCIJACIJE REČIMA NA ŽENE I MUŠKARCE²⁹

Pregled:

Kroz individualni rad i rad u parovima, učesnici će izneti svoje stavove o tome šta su glavne asocijacije rečima u njihovoј sredini/kulturi na „muškarce“ i „žene“.

Cilj:

- Senzibilizacija učesnika na rodne razlike i sličnosti.

Vreme: 45 minuta

Materijali: flipčart papiri, A4 prazan papir, markeri

Priprema: Nema potrebe za prethodnom pripremom.

Uputstva:

- Podelite učesnike u dve mešovite grupe. Svi učesnici u obe grupe dobijaju po dva lista papira.

Imaju 5 minuta da zapišu svoje prve odgovore/asocijacije rečima na zadatu temu. Prva tema je: Koje vam asocijacije rečima padaju na pamet kada čujete reč „Muškarac“? I, „Kakvi su muškarci?“

Zatim se listovi papira sakupljaju i postavljaju na tablu.

- Zatim ide sledeća tema: Koje vam asocijacije rečima padaju na pamet kada čujete reč „Žena“. „Kakve su žene?“ Kada su svi listovi postavljeni na table, facilitator čita date odgovore. Učesnicima se nudi mogućnost da dodaju još nešto ako žele.
- Učesnici se podstiču da se uključe u diskusiju tako što će odgovoriti na neka od sledećih pitanja: Šta mislite o ovim zapisima?; Odakle oni dolaze?; Šta za vas znači jednakost?; Šta ravnopravnost znači za vas?; Možete li dati primere jednakosti i ravnopravnosti? Verujete li da se ona može postići u vašem okruženju?;

Ključne tačke diskusije za debriefing

- Kako ste se osećali tokom vežbe?
- Koliko ste cenzurisali sami sebe? Koliko ste iznenađeni sa onim što ste napisali?
- Odakle su ove asocijacije rečima došle? Koliko ove asocijacije imaju veze sa predrasudama?
- Da li ste bili svedoci izraženih negativnih stavova prema ženama/devojčicama u svom okruženju?
- Kako bi bilo ženama da su usvojile rodne karakteristike koje se tradicionalno vezuju za muškarce? Da li bi bilo teško ili lako? Kako bi bilo muškarcima kada bi usvojili rodne karakteristike koje se tradicionalno pripisuju ženama?
- Da li su muškarci i žene vaspitani na isti način? Zašto ili zašto ne? Koje karakteristike koje se pripisuju ženama i muškarcima naše društvo vrednuje kao pozitivne ili negativne?
- Da li vas je ova vežba inspirisala na razmišljanje o rodnim stereotipima?
- Šta smo naučili iz ove aktivnosti?
- Postoji li nešto što možemo primeniti na sopstvene živote ili odnose?

29 Neke igre preuzete iz Priročnika za obuku za rodnu ravnopravnost i protiv diskriminacije, dostupno na: <https://smartbalkansproject.org/wp-content/uploads/2024/11/Manual-for-gender-equality-Serbia.pdf>

KAKO IZGLEDA BITI IDEALAN MUŠKARAC I IDEALNA ŽENA?

Pregled:

Aktivnost je takva da učesnici određuju očekivanja za idealnog muškarca i ženu, podstičući diskusiju o društvenim rodnim normama, stereotipima i uticaju ovih očekivanja na pojedince, nakon čega sledi razmišljanje o ličnim utiscima i povezanosti sa širim društvenim stavovima.

Cilj:

- ◉ istražiti i razmisliti o društvenim rodnim normama i stereotipima prema očekivanjima od idealnog muškarca i žene

Vreme: 50-60 minuta

Materijal: flipčart papiri i marker

Priprema: Nema potrebe za prethodnom pripremom.

Uputstva:

- ◉ Podeliti učesnike na 4 grupe i ponuditi im 20 minuta da diskutuju u malim grupama i napišu na flipčart papiru kakva su očekivanja od jednog idealnog muškarca i žene.

◉ Kada je proces završen, facilitator traži od po jednog predstavnika svake grupe da pročita/objasni o čemu su diskutovali u grupama i koja očekivanja imaju od idealnog muškarca i idealne žene. Zatim sledi diskusija sa pitanjima: Kako se idealan muškarac nosi sa ovim očekivanjima? Kako se idealna žena nosi sa ovim očekivanjima?

◉ Odakle saznajemo o tim očekivanjima o ženama i muškarcima? Da li su ova očekivanja ista u svakoj zemlji/regionu? Da li primećujete da ljudi razbijaju ove uloge i da su i dale srećni/uspešni/ostvareni? Da li se ovaj portret uklapa u stereotipnu sliku muškarca i žene koja postoji u društvu?

Ključne tačke diskusije za debrifing

- ◉ Kakve utiske imate nakon ove vežbe?
- ◉ Kako se osećate kada vidite sva očekivanja od idealnih žena i idealnih muškaraca?
- ◉ Na šta vas podseća ova vežba?

BAROMETAR

Pregled:

Učesnici se uključuju u aktivnost „Barometar“, koristeći izjave vezane za rodna pitanja kako bi se fizički pozicionirali u prostoriji. Kroz diskusije i pitanja za debrifing, vežba ima za cilj da senzibilizira učesnike na rodno zasnovanu diskriminaciju, podstičući ih da razumeju različite perspektive. Date izjave se odnose na

različita uverenja vezana za rod, podstičući istraživanje društvenih stavova i predrasuda.

Cilj:

- ◉ Senzibilizacija o rodnim pitanjima i rodno zasnovanoj diskriminaciji

Materijali: A4 papir, olovke, papir u boji, 2-3 markera, lista izjava (pogledajte aktivnost u aneksu).

Priprema: Pripremiti jedan papir sa „Slažem se“ i staviti ga na kraj prostorije, a jedan papir sa natpisom

„Ne slažem se“ staviti u drugi kraj prostorije.
Odštampati listu izjava.

Uputstva:

1. Na dva različita kraja prostorije se stave izjave „Slažem se“ i „Ne slažem se“. Facilitator čita izjave, a učesnici biraju na kojoj strani prostorije će stajati, što predstavlja njihovo slaganje ili neslaganje sa izjavom. Planirajte oko 5 minuta za diskusiju vezano za svaku izjavu.

Ključne tačke diskusije:

- Kako ste se osećali tokom ove sesije?
- Ima li nešto što niste rekli, a želite da podelite?

Napomene za facilitatora:

Ova metoda se zove „barometar“. U prostoriji su definisana dva ekstrema, na primer: jedan zid predstavlja jedan ekstrem – maksimalno slaganje sa tvrdnjom, dok suprotni zid predstavlja suprotni ekstrem – maksimalno neslaganje sa tvrdnjom. Dodatno, parče papira sa „Slažem se“ stavlja se na jedan kraj sobe i „Ne slažem se“ na drugi kraj.

Postoji niz pozicija između ove dve krajnosti. Voditelj čita prvu tvrdnju, a učesnici stoje na mestu na „barometru“ koje odražava njihovo mišljenje, odnosno slaganje ili neslaganje sa tvrdnjom. Zatim nekoliko učesnika objašnjava zašto su zauzeli taj stav. Objasnjenja mogu da se kreću od jednog do drugog kraja barometra, ali smer kretanja (od Slažem se do Ne slažem se i obrnuto) može da se menja od izjave do izjave. Zatim vežba ide na sledeću izjavu.

Važna smernica je da se ne fokusirate na ono što su drugi rekli, već da artikulišete sopstvene misli bez izražavanja slaganja ili neslaganja sa drugima u barometru. Osoba koja vodi vežbu ne postavlja pitanja niti ulazi u dijalog sa drugima. Cilj korišćenja ove metode nije traženje tačnog odgovora već razmena mišljenja i shvatanje da naizgled bliske pozicije mogu imati suštinski različite temelje, dok naizgled različiti stavovi mogu imati usko ukorenjene osnove. Razumevanje drugih je ključno za uspostavljanje i bliskosti i razlika.

Barometar se obično ne moderira i govorniku se ne postavljaju dodatna pitanja. Ako neko u barometru počne da izražava slaganje ili nesla-

ganje sa nečim što je rekla druga osoba, treba ga zaustaviti i podsetiti na pravilo da se izražava samo sopstveno mišljenje. U suprotnom, to stvara potrebu za diskusijom, koju je nemoguće voditi u postavci barometra, i ljudi počinju da se gledaju (što je osnovna pozicija komunikacije).

Aneks za ovu aktivnost:

Spisak izjava:

- Muškarci imaju više radnog iskustva.
- Pravi muškarci ne idu na porodiljsko odsustvo.
- Muškarci su pogodniji za poslovno vođstvo.
- Za vaspitanje dece su majke važnije od očeva.
- Žene treba da uzmu prezime muža.
- Žene su „žrtve“ porodice.
- Kćerke više brinu o roditeljima nego sinovi.
- Žena orijentisana na karijeru nije posvećena majka.
- Muškarci imaju pravo da zahtevaju seks od svojih žena kad god žele.
- Žene imaju pravo da zahtevaju seks od svojih muževa kad god žele.
- Žene imaju pravo da kažu „ne“ ako ne žele da imaju seks sa svojim mužem.

ŽENSKI I MUŠKI DNEVNI RASPOREDI

Pregled:

U okviru ove aktivnosti, učesnici će istraživati i diskutovati o rodnim ulogama, tradicionalnim aktivnostima i izazovima vezanim za rodne stereotipe, koristeći rasporede kreirane u grupama kako bi istakli razlike u svakodnevnom životu muškaraca i žena.

Cilj:

- Objasnite vrstu posla koji tradicionalno obavljaju muškarci i žene.
- Identifikujte izazove sa kojima se suočavaju žene i muškarci zbog rodnih stereotipa i nejednakosti.

Vreme: 50 minuta

Materijal: flipčart papiri, marker

Priprema: Nije potrebna prethodna priprema.

Upustva:

- Zamolite učesnike da razmisle o tome kako većina žena i muškaraca u njihovom okruženju provodi svoje vreme, šta rade svaki dan (npr. posao, kućni poslovi), svake nedelje (npr. odlazak na pijacu) ili ređe (na primer, putovanje u grad/selo, poseća prijateljima).
- Podelite učesnike u četiri grupe i zamolite ih da naprave rasporede koji pokazuju šta većina žena i muškaraca u njihovom okruženju radi svaki dan. Prva i druga grupa će kreirati raspored za žene, a treća i četvrta grupa će kreirati raspored za muškarce. Dajte im 20 minuta za ovo.
- Ponovo okupite grupe da uporedite rasporede.

Ključne tačke diskusije za debriefing:

- Da li postoje razlike u rasporedu žena i muškaraca u sledećem: posao, obaveze, slobodno vreme i učenje?
- Mislite li da žene i muškarci imaju jednake obaveze?

- Da li postoje aktivnosti koje biste želi da promenite?
- Da li postoje načini na koje žene i muškarci mogu da pomognu jedni drugima u svakodnevnom životu? Dajte primere.
- Zašto mislimo da žene treba da rade samo neke stvari, a muškarci samo neke? (Kultura, tradicija o rodnim ulogama.)
- Šta smo naučili iz ove aktivnosti? (Dečaci i devojčice – i muškarci i žene – mogu da urade većinu stvari na ovom svetu.)

PREDRASUDE – PORUKE NA ČELU³⁰

Cilj radionice: Cilj ove radionice je da kod učenika osvesti sklonost grupisanju na osnovu raznih karakteristika, ponekad i banalnih.

Trajanje radionice: 45 minuta (prilagođena jednom školskom času)

Učesnici: učenici od 12 i više godina

Materijal:

- pripremljene nalepnice sa porukama opisanim u sadržaju radionice.

Struktura radionice:

Uvodni dio (5 minuta):

Predstavljanje teme i cilja radionice.

Uvodna vežba: Krugovi na čelu

Voditelj treba pripremiti po jedan komad lepljivog papira za svakog učesnika, a koje će zlepiti na njihovo čelo. Većina ovih papirića bi trebala biti označena crvenim, plavim ili zelenim krugovima (a koji označavaju grupe) itd. Jedan papirić bi trebao biti označen sa duplim krugom u dve boje (označavajući mogućnost priključivanja u dve grupe), a jedan bi trebao biti označen sa nekim potpuno različitim znakom (označavajući autsajdera). Grupa se zamoli da sednu u krug i da ne prave nikakve komentare, i ako mogu gledati koje papiriće drugi imaju na čelu. Zatim voditelj zamoli učesnike da ustanu i objasni im da je to igra u kojoj trebaju formirati grupe, a mogu komunicirati samo neverbalnim znacima.

Središnji deo (30 minuta):

Pripreme se nalepnice sa sledećih 8 poruka na čeonom delu (ili obične nalepnice). Četiri poruke su sa pozitivnim predznakom, a četiri sa negativnim, da se time dobije balans unutar same grupe:

- Poštuj me.
- Pohvali me.
- Reci mi da sam u pravu.

- Brani me.
- Izbegavaj me.
- Kritikuj me.
- Reci mi da nisam u pravu.
- Ismevaj me.

Učesnici se zamole da napuste prostoriju, i zatim se poziva jedan po jedan učesnik. Svakom od učesnika se stave nalepnice na čelo, tako da drugi vide šta piše na njima, ali da oni sami ne vide poruku na njihovim kapama. Tačkođe im se kaže da ne govore jedan drugom šta im piše na čelu.

Učesnici sednu u krug tako da svaki od učesnika može dobro videti poruke na glavama ostalih učesnika. Zatim dobiju uputstvo da pokušaju da razviju raspravu na temu „Da li smatrate da je biljna hrana zdravija od one životinjskog porekla?”, te da se ostalim učesnicima u toku rasprave obraćaju i ponašaju s obzirom na poruku koju imaju na čelu. Nakon što učesnici počnu diskusiju o zadatoj temi, voditelj se ne uključuje u diskusiju i dalje ima samo ulogu posmatrača.

Nakon najviše 10 minuta voditelj prekida diskusiju. Od učesnika se traži da pokušaju da pogode koju su poruku imali na čelu, te da kažu kako su se osećali.

Nakon toga mogu pogledati koja je poruka bila na čelu. Od svih učesnika traži da kažu i kako su se osećali dok su se drugima obraćali u skladu sa njihovim porukama, te kakvi su bili njihovi odgovori na takvo obraćanje. Nakon ovoga im se objasni da su u ovoj vežbi mogli da vide tipičan primer delovanja predrasuda.

Dalja diskusija ide u pravcu:

- Da li znate šta su predrasude? (ako ne voditelj pojasni)
- Navedite primer predrasuda?
- Šta mislite, kako se predrasude prema nekim ljudima mogu umanjiti?

Završni deo (10 minuta):

Ispunjenočekivanja učesnika. Završna igra po izboru voditelja.

Prilog:

30 preuzeto iz Zbirka radionica za grupni rad sa decom i mladima u vaspitno-obrazovnom sistemu, <https://www.unicef.org/bih/media/6086/file/Zbirka%20radionica%20za%20grupni%20rad%20sa%20djecom%20i%20mladima%20u%20vaspitno-obrazovnom%20sistemu,%202021.pdf>

Osnovne informacije o predrasudama

Napomena: Teorijski deo koji sledi je potreban prilagoditi uzrastu učesnika.

Šta su predrasude?

1. Vrste pozitivnih i negativnih stavova koji nastaju prema nekoj osobi na osnovu njene pripadnosti određenoj grupi.
2. Emotivno su obojene.
3. Logički neosnovane.
4. Otporne na promene, uporno se održavaju.
5. Utiču na ponašanje.
6. Stiču se učenjem, najčešće učenjem po modelu.

Kako nastaju?

- Raslojenost u društvu
- Tradicionalna shvatanja i način života.
- Konformiranjem.
- Lične osobine pojedinca, lična nesigurnost, nagomilana agresija (pomoću njih se pokušavaju ublažiti lične poteškoće i ove se najteže suzbijaju).

Suzbijaju se:

1. Neposredni pozitivni kontakti sa grupama.
2. Sistemskim informisanjem o neopravdanosti predrasuda.
3. Ispravnim vaspitanjem u porodici.
4. Ravnopravnim zakonskim regulativama, itd.

SA KIM PUTUJETE³¹

Cilj radionice: U ovoj radionici cilj je da učenici prepoznaju različite predrasude prema različitim etničkim i drugim grupama.

Trajanje radionice: 45 minuta (prilagođena jednom školskom času)

Učesnici: učenici od 12 i više godina

Materijal:

- radni materijal Lista putnika.

Struktura radionice:

- Uvodni deo (5 minuta):

Predstavljanje teme i cilja radionice. Uvodna igra po izboru voditelja.

- Središnji deo (30 minuta):

Voditelji podelite radni papir sa Listom putnika svim učenicima. Recite im da zamisle da treba da putuju vozom i da imaju priliku da odrede sa koja tri putnika sa liste bi najradije putovali, a sa koja tri ne bi. Kada su se svi odlučili, formirajte male grupe od 4-5 učenika koji trebaju da sada donesu zajedničku

odлуku na nivou grupe. Kada donesu odluke, predstavnici svake grupe predstavljaju svoje izbore obrazlažući i razloge koji su uticali, te u kojim „slučajevima“ je bilo najviše nesuglasica unutar grupe.

Nakon predstavljanja malih grupa voditelj podstiče diskusiju:

- Koliko vam se situacija činila realno ostvarivom?
- Koji su bili glavni razlozi koji su odredili vaše pojedinačne odluke?
- Oko kojih likova ste se najviše sporili?
- Koje predrasude su bile najsnažnije?
- Kako biste se osećali kada sa vama nikо ne bi želio deliti kupe u vozu?

Završni deo (10 minuta):

Ispunjeno očekivanja učesnika. Završna igra po izboru voditelja.

Prilog:

Lista putnika

Krećete na put iz Beograda do Moskve vozom „Balkan Express“ koji traje nekoliko dana. Putujete u spavaćim kupeima koje treba deli-

³¹ preuzeto iz Zbirka radionica za grupni rad sa decom i mladima u vaspitno-obrazovnom sistemu, <https://www.unicef.org/bih/media/6086/file/Zbirka%20radionica%20za%20grupni%20rad%20sa%20djecom%20i%20mladima%20u%20vaspitno-obrazovnom%20sistemu,%202021..pdf>

ti sa još 3 osobe. Sa koje 3 osobe biste najradije putovali, a sa koje 3 biste najmanje želeli putovati?

1. Strani vojnik.
2. Debeli švajcarski bankar.
3. Afrikanka koja prodaje kožne proizvode.
4. Mladi umetnik koji ima sidu.
5. Rom.
6. Splepi pijanista iz Austrije.
7. Ukrajinski student koji se ne želi vratiti kući.

8. Rumunka sa bebom.
9. Nabildana i feministički nastrojena Hollandanka.
10. Engeski roker vidljivo alkoholiziran.
11. Navijač iz Irske koji ide na utakmicu.
12. Poljska prostitutka iz Berlina.
13. Francuski seljak koji govori samo francuski, sa korpom smrđljivog sira.
14. Kurdska izbeglica koji živi u Nemačkoj, na povratku kući iz Libije.

TORBICA SUDBINE

Trajanje: oko 40 minuta

Ciljevi

- Promena perspektive;
- Jačanje kapaciteta za saosećanje;
- Dovođenje u pitanje količine informacija koje imamo o određenim grupama;
- Dovođenje u pitanje izvora informacije ili naših stereotipičnih stavova o članovima određenih grupa;
- Podizanje svesti o diskriminatornim preprekama;
- Promovisanje dobara koja ravnopravnost donosi.

Materijal

- Radni list (vidi dole),
- „Kartice sudbine“ (vidi opcionu listu dole): napiši jednu „sudbinu“ za svakog učesnika na manjem parčetu papira i stavi isti u torbicu (u činiju, šešir...),
- Olovke,
- Krug stolica.

Postupak

Recite učesnicima da aktivnost zahteva da zamislite svakodnevne situacije pod okolnostima koje se mogu prilično razlikovati od njihove sopstvene stvarnosti.

Prvo, svaki učesnik treba da izvuče kartu sudbine. Zamolite učesnike da zamisle kako su se probudili sutra ujutru i shvatili da su osobine sa karte koju su izvukli iznenada postale deo njegovog/njenog identiteta. (Ukoliko je neko izabrao „sudbinu“ koja je već deo ili je slična njegovom/njenom ličnom životu, dozvolite osobi da izvuče drugu „sudbinu“). Napomenite da se ništa drugo nije izmenilo osim dodate osobine. Podelite radne papire i zamolite ih da odgovore na pitanja.

Drugo, zamolite ih da formiraju manje radne grupe u kojima će razmeniti njihove rezultate i iskustva.

Treće, započnite diskusiju.

Kartice sudbine:

Žena / Muškarac (izmena roda); Lezbejka; Homoseksualac; Dete; Nezaposleno lice; Rus/Ruskinja; Gluv/Gluva; Osamdesetogodišnjak; Zavisnik/Zavisnica od narkotika; EU građanin; Zavisnik/Zavisnica od alkohola; Migrant/izbeglica; Kinez/Kineskinja; Musliman/Muslimanka; Slep/Slepa; Delinkvent; Vegetarijanac/Vegetarijanka; Beskućnik/Beskućnica; HIV

pozitivan; U invalidskim kolicima; Crn/beo (izmena boje kože); Transrodan; Samohrana majka; Osoba sa retkom bolešću...

Diskusija

- Da li je bilo lako/teško zamisliti da se Vaš život menja zbog ovog atributa?
- Koliko velika je bila promena?
- Da li mislite da su neke subbine teže od drugih?

Tokom razgovora je važno da se vidi na koji način su učesnici stekli saznanja o ulozi – kartici subbine koju predstavljaju, i to:

- Da li je bilo putem ličnog iskustva ili nekog drugog izvora informacija? Da li ste sigurni da su informacije i viđenja koje imate o određenim ulogama pouzdane? Da li su informacije zasnovane na predrasudama i stereotipima?
- Da li ste saznali nešto novo?
- Da li je bilo teško da se odgovori na neka od pitanja? Zašto?
- Da li su vam potrebne dodatne informacije? Da li vam nedostaju neke informacije?

Možete da usredsredite pažnju na neka pitanja razmatranjem odgovora tokom diskusije, na primer: „Ko želi da odgovori ispred grupe na pitanje: „Da li postoji nešto što možete da pružite društvu kao ovaj novi čovek, a da to niste mogli pre?”

RADNI LIST

Torbica subbine

Kada se sutra probudite, svojstvo na vašoj karti je odjednom postalo deo vašeg identiteta. Zamislite kakav će vaš život biti i kako će teći dalje. Mislite na ono što treba da promenite i kako će drugi reagovati na ovu promenu i na vas.

Pokušajte da odgovorite na sva ili neka od sledećih pitanja što potpunije i iskrenije moguće:

- Kako će se vaš život promeniti sa novim identitetom? Navedite najmanje pet promena.

- Da li će se vaši stavovi / ponašanje promeniti i kako?
- Pokušajte da predvidite kako bi drugi mogli da reaguju na vaš novi identitet. Uzmite posebno u obzir moguće reakcije vaše porodice, bliskih drugova, kolega i ostatka društva.
- Šta mislite, da li će vaša pozicija u školi ili u okviru društva biti jača ili slabija?
- Sada kao novi čovek, da li postoji nešto što bi mogli da ponudite društvu a da to niste mogli ranije?
- Da li vam je sada nešto potrebno ili da li očekujte nešto od drugih a da vam to ranije nije ni trebalo, niti ste očekivali?
- Da li će biti lakše ili teže živeti u susedstvu po vašem izboru u poređenju sa ranijim okolnostima?
- Šta mislite, da li bi mogli da budete srećni svojim novim životom?

SPISAK PREPORUČENE LITERATURE

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je objavio više različitih publikacija kako bi se pojam diskriminacije i mehanizmi zaštite što više približili pojedinim društvenim grupama. Tako je u dosadašnjem radu Poverenik primijedio i objavio više stručnih publikacija o položaju i zaštiti dece od diskriminacije, kao i više tematskih publikacija namenjenih deci i mladima koji približavaju i objašnjavaju složeni fenomen diskriminacije i značaj poštovanja ravnopravnosti.

Prava deteta u međunarodnim dokumentima (2011)

Publikacija je nastala u saradnji UNICEF-a i Zaštitnika građana i pruža celovit i sveobuhvatan pregled savremenih međunarodnih standarda u oblasti prava deteta. Pored dokumenta o ljudskim pravima, ona

sadrži tekstove univerzalnih dokumenata o pravima deteta, prema redosledu njihovog donošenja, tekstove koji se odnose na pojedine posebne oblasti prava deteta, kao i najznačajnija evropska dokumenta iz domena ljudskih prava i prava deteta. Publikacija je namenjena svima onima koji učestvuju u ostvarivanju, zaštiti i unapređivanju prava deteta u Srbiji. (link: <http://ravnopravnost.gov.rs/prava-deteta-u-medunarodnim-dokumentima/>)

Nemoj da tolerišeš diskriminaciju! Traži zaštitu i reaguj! (2012/2017)

Publikacija je namenjena mladima od 12 do 16 godina, a njen sadržaj, format i dizajn prilagođeni su upravo ovoj ciljnoj grupi. Publikacija obiluje primerima kroz koje deca mogu lako da razumeju šta jeste, a šta nije diskriminacija, a objašnjeni su i načini na koje

mogu da traže zaštitu. U pripremi ove brošure učestvovali su i panelisti Poverenika, tako što su davali komentare i sugestije na tekst. (link: <http://ravnopravnost.gov.rs/nemoj-da-tolerises-diskriminaciju/>)

Svi smo једнаки i можемо заједно! (2012/2013/2018)

Publikacija je namenjena deci predškolskog uzrasta. Ima formu bojanke i omogućava deci da kroz kreativnu igru stiču znanja o važnosti tolerancije i uvažavanja različitosti. U pitanju je prva bojanka ove vrste u Srbiji, specijalno namenjena najmlađima sa ciljem promovisanja ravnopravnosti. Sadrži različite ilustracije kojima se, između ostalog, razbijaju rodni stereotipi i promoviše ravnopravnost bez obzira na lična svojstva, kao što su nacionalna pripadnost, boja kože i invaliditet. (link: <http://ravnopravnost.gov.rs/svi-smo-jednaci-i-mozemo-zajedno/>)

Posebni izveštaji o diskriminaciji dece (2013 i 2021)

Izveštaji pružaju uvid u rasprostranjenost diskriminacije nad decom u Srbiji, kao i u podatke o raširenosti stereotipa, predrasuda i diskriminatornih stavova među mladima. Sadrži pregled stanja u ostvarivanju ravnopravnosti dece, pregled međunarodnog i domaćeg pravnog okvira, praksu Poverenika na zaštiti dece od diskriminacije, kao i listu preporuka za unapređenje njihovog položaja. (link: 2013 - <http://ravnopravnost.gov.rs/poseban-izvestaj-o-diskriminaciji-dece/> i 2021 - <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2022/03/Poseban-izve%C5%A1taj-o-diskriminaciji-dece-za-web.pdf>)

ПРЕВЕНЦИЈА СЕГРЕГАЦИЈЕ,
РАЗВОЈ ИНКЛУЗИВНИХ
УПИСНИХ ПОЛИТИКА И
ДЕСЕГРЕГАЦИЈА ШКОЛА И
ОДЕЉЕЊА

Prevencija segregacije, razvoj inkluzivnih upisnih politika i desegregacija škola i odeljenja: međunarodna iskustva i predlozi za unapređenje prakse u Srbiji (2016)

Publikacija je nastala s ciljem prepoznavanja problema segregacije, ali i sa gledavanja mera za prevenciju, prvenstveno kroz razvoj inkluzivnog obrazovanja. Priručnik sadrži i komparativni prikaz modela desegregacije u pojedinim evropskim zemljama, kao i predlog za ostvarenje procesa desegregacije u našoj zemlji kroz konkretne korake koje različiti akteri preuzimaju da bi se kompletno obrazovno okruženje pretvorilo u inkluzivni nediskriminatorski obrazovni kontekst. (link: <http://ravnopravnost.gov.rs/prevencija-segregacije-razvoj-inkluzivnih-upisnih-politika/>)

Zbirka radova „Most razumevanja – međugeneracijska solidarnost“ (2022/2023)

Poverenik je u saradnji sa Populacionim fondom Ujedinjenih nacija u Srbiji (UNFPA) objavio zbirku dečijih radova na temu međugeneracijske saradnje. Zbirka sadrži najbolje literarne rade, likovne rade i fotografije pristigle na nagradni konkurs koji Poverenik za zaštitu ravnopravnosti tradicionalno organizuje povodom obeležavanja 1. oktobra – Međunarodnog dana starijih osoba. (link: <http://ravnopravnost.gov.rs/most-razumevanja-medjugeneracijska-solidarnost-zbirka-najboljih-radova/>)

Zbirka stripova namenjena deci i mladima (2014)

Poverenik je u saradnji sa Fondom Ujedinjenih nacija za decu (UNICEF) objavio prvu zbirku stripova namenjenu deci i mladima. U stripovima su predstavljeni slučajevi iz prakse Poverenika u kojima su deca bila diskriminisana. Autori stripova su istaknuti umetnici i strip crtači Aleksandar Zograf, Vuk Palibrk, Uroš Begović i Nikola Vicković. (link: <http://ravnopravnost.gov.rs/zbirka-stripova-namenjena-deci-i-mladima/>)

Sva postupanja, publikacije, izveštaji i istraživanja Poverenika dostupni su na zvaničnoj internet prezentaciji: www.ravnopravnost.gov.rs (ravnopravnost.upr.srb).

EDUKATIVNI KLIFOVI O ZAŠТИ OD DISKRIMINACIJE - PREPORUČENI VIDEO MATERIJAL

Kratki animirani edukativni filmovi „Šta je diskriminacija“ i „Kako se sistemski boriti protiv diskriminacije u Srbiji“ objašnjavaju nadležnosti i oblasti delovanja Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i upućuju žrtve diskriminacije na korišćenje mehanizama zaštite.

EDUKATIVNI KLIP - Šta je diskriminacija? (link: <https://www.youtube.com/watch?v=pL1rfwsv9wc>)

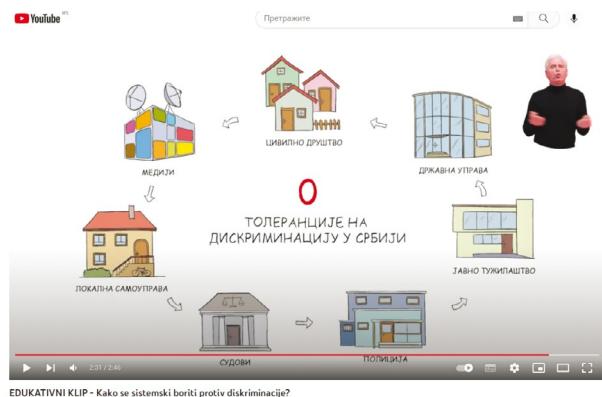
EDUKATIVNI KLIP - Kako se sistemski boriti protiv diskriminacije? (link: <https://www.youtube.com/watch?v=mTEpp2t7g6g>)

Audio knjiga „Praktikum za zaštitu od diskriminacije“ (link: https://www.youtube.com/watch?v=wm2F5ole26k&list=PLTLOt-NJ4eMFybB_EN9otIB4jSWW_Szf)

„Ne ceni knjigu po koricama – ŽIVA BIBLIOTEKA u Srbiji“ - Poverenik od 2012. godine realizuje projekat „Ne ceni knjigu po koricom – Živa biblioteka u Srbiji“ koji ima za cilj da smanji uticaj negativnih stereotipa i predrasuda kao ključnih uzročnika diskriminacije u društvu i može da se realizuje u školama. Knjige su živi ljudi, odabrani iz društvenih grupa prema kojima često vladaju predrasude i negativni stereotipi, stigmatizovane su ili trpe diskriminaciju.

Živa biblioteka funkcioniše baš kao prava biblioteka, gde čitaoci dolaze da pozajme „knjigu“ na određeno vreme. Na taj način, u direktnoj komunikaciji „knjige“ čitaocima prenose svoja životna iskustva.

Video „ŽIVA BIBLIOTEKA–promo film“ (link: https://www.youtube.com/watch?v=2wOV_C2bLoU)

AMPANJE ZA PROMOCIJU RAVNOPRAVNOSTI

Poverenik je u dosadašnjem radu sproveo više medijskih kampanja za promociju ravnopravnosti i borbu protiv diskriminacije. Pod različitim sloganima („Srbija: 0 diskriminacije!“, „Diskriminacija nije šala – pričajmo o ravnopravnosti“, „Isti, različiti, ravnopravni“, „Neka ravnopravnost postane stvarnost“) uz učešće brojnih javnih ličnosti snimljeni su različiti TV spotovi o diskriminaciji romske nacionalne manjine, žena, starijih osoba, osoba koje žive sa HIV/AIDS, LGBT populacije i dr. koji su emitovani na televizijama sa nacionalnom frekvencijom, kao i na više regionalnih i lokalnih televizija.

Kampanja „SRBIJA 0 DISKRIMINACIJE“ – 2011 (link: <https://www.youtube.com/watch?v=QmKazWGoUQg&list=PLTLOt-NJ4eMHB3NHa0SuFtGmcZKLQ9L3o>)

Kampanja „DISKRIMINACIJA NIJE ŠALA“ – 2014 (link: https://www.youtube.com/watch?v=U0uma-_0AzE&list=PLTLOt-NJ4eMEV-MU7Je8dwVEfgedBJonql)

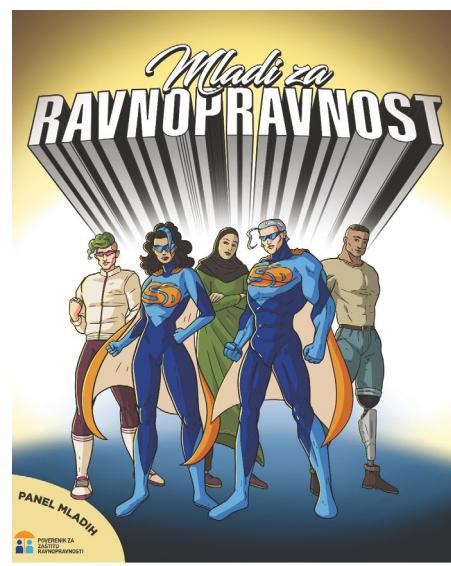
Kampanja „NEKA RAVNOPRAVNOST POSTANE STVARNOST“ - 2018 (link: https://www.youtube.com/watch?v=rdyrbgpbd-k&list=PLTLOt-NJ4eMEec_c64m5w2mbOtYyqpwNS)

The image shows two vertical lists of YouTube video thumbnails. The left list is for the "DISKRIMINACIJA NIJE ŠALA" campaign, showing 6 videos. The right list is for the "SRBIJA: O diskriminacije!" campaign, showing 7 videos. Both lists include titles like "DISKRIMINACIJA NIJE ŠALA - kampanja protiv diskriminacije LGB...", "DISKRIMINACIJA NIJE ŠALA - kampanja protiv diskriminacije žena...", and "SRBIJA 0 DISKRIMINACIJE - svi učesnici". Each thumbnail includes a play button and a timestamp.

PANEL MLADIH POVERENIKA ZA ZAŠITU RAVNOPRAVNOSTI

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je još 2012. godine osnovao Panel mladih sa ciljem uključivanja dece i mladih u društveni život, promovisanja vrednosti ljudskih prava, tolerancije i ravnopravnosti, kao i neposrednog uticaja mladih na instituciju u smislu ukazivanja na teme koje ih zanimaju i probleme sa kojima se suočavaju.

Panelisti su grupa mladih, edukovani i senzibilisani za problem diskriminacije, u stanju da stečeno znanje prenesu svojim vršnjacima, u školama i lokalnim zajednicama.

Uloga Panela mladih je dvojaka:

- da savetuje povereniku za zaštitu ravnopravnosti o pitanjima koja se tiču diskriminacije dece i mladih;
- da svoje znanje i ideje nediskriminacije prenesu drugoj deci, u školama i lokalnoj zajednici.

Panel mladih ima jasan identitet koji se gradi zajedno sa mladima i uključuje definisanu viziju i misiju, vizuelni identitet, kulturu grupe. U formiranju Panela poštujе se princip ravnopravnosti, uključivanjem mladih iz različitih socio-kulturnih sredina, geografskih

sredina, različitih grupa koje se suočavaju sa diskriminacijom, različitih životnih iskustava, interesovanja i veština.

Kroz redovne sastanke i tematske aktivnosti, diskutuje se o temama i problemima koje mlađi prepoznaju kao posebno relevantne i važne, osmišljavaju i planiraju aktivnosti koje se odnose na unapređenje ravnopravnosti i promociju tolerancije. Članstvo u Panelu pruža mogućnost deci i mladima da izraze svoje mišljenje o pojavi i uzrocima diskriminacije, kao i da predlože preventivne programe i aktivnosti za unapređenje ravnopravnosti koji će postići najviše efekata kod njihovih vršnjaka.

Ako želiš da se detaljnije informišeš ili se priključiš Panelu mlađih:

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
316.35(035)
316.647.82(035)

PROGRAM vršnjačke edukacije o prepoznavanju i
reagovanju na diskriminaciju / [autorke Brankica Janković
... [et. al.]] - [Beograd] : Poverenik za zaštitu ravnopravnosti,
2025 ([Beograd] : Dosije studio). - 57 str. : ilustr. ; 30 cm

Podaci o autrkama preuzeti iz kolofona. - Tiraž 750. -
Наромене и bibliografske reference uz tekst. - Spisak
preporučene literature: str. 53-54.

ISBN 978-86-88851-69-5
1. Јанковић, Бранкица, 1973- [автор]
а) Дискриминација - Спремавање - Приручници б)
Вршњачка едукација
- Приручници
COBISS.SR-ID 174041097

www.ravnopravnost.gov.rs